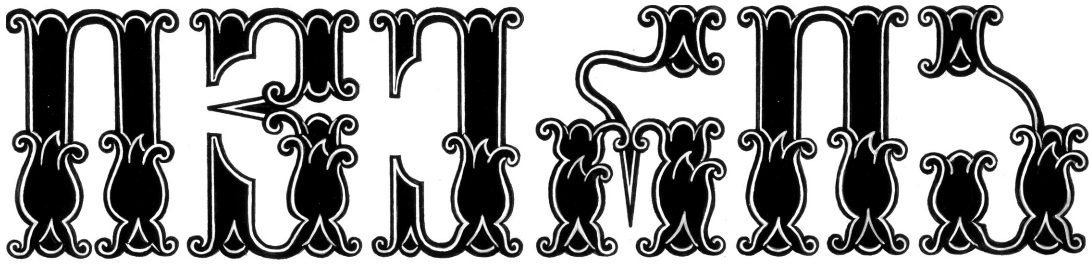

წელიწადი
პირველი

26 მაისს
1877 წ.

საზოლიტიკო და სალიტერატურო გაზეთი.

ფასი 1 ლარი

ბამოდის ხუთზაბატოზით

ხელის მოწმარა: ტფილისს, „ივერიის“ რედაქციაში, მთაწმინდის ქუჩაზე, შიოყვის სახლების წემოდ. №18 ქუთაისს, ანტონ ლორთქიფანიძის ბიბლიოთეკაში.

<p>„ივერიის“ ფასი 1877 წელს. ათი თვისა, გაეზავნით და გაუგზავნელად . . . 6 მან. — თითო ნომერი . . . . . — 15 კაპ.</p>	<p>თუ საჭიროება მოითხოვს, რედაქცია გაასწორებს და შეამოკლებს დასაბეჭდათ გამოგზავნილ წერილებს. განცხადება მიიღება ქართულსა და რუსულს ენაზე.</p>
--	---

საძიებელი: I. საქართველოს მატრიანე. — II ომის ამბები. — III. საზოლიტიკო მიმოხილვა. — IV. თ. ალექსანდრე ჭავჭავაძის ლექსნი. — V. ვინ არიან ოსნი. — VI. ოსმალების საქართველო. — VII. ჩვენის ისტორიისათვის მასალა (შემაჯი).

საქართველოს მატრიანე

აგერ ხუთი-ექვსი წელიწადია, რაც ქალაქში გაბრიელ მიწხოველა ქარხანა გახართა ხამის (ამერიკას რო ვეძახით) საკეთებლად. მაშინები ინგლისიდან დაიბარა და თვით ოსტატებიცა; მუშა ხალხი კი ქალაქისა უნდა ეოფილიყო. იმედი იყო რომ ეს ქარხანა იხეირებდა.

იმედი ამაზე შეგვეძლო დაგვემუარებინა: ზირველად, ბამბა აქვე მოდის. თუ კი წაღებ-წამოღებით ინგლისის სამი ქარხნის ზატრონსა მოგებას აძლევს, აქაურს ზატრონს რომ უმეტესს მოგებას მოსცემდა, თუნდა რომ ნაკლებათაც გაეყიდნა. მეორედ, ქარხნის მუშა კაცი ქალაქში უფრო იყვია, ვიდრე ინგლისში, მეტადრე თუ მუშა ქალაქის მკვიდრი მცხოვრებელია. ამის მიზეზი სხვათა შორის ერთი შემთხვევაა: მკვიდრი ქალაქის მცხოვრებელი, მოქალაქე თუნდა დაცემულის ოჯახისმგელი იყოს თუ არ ვაჭრობაზე და ხელოსნათ სხვა მუშაობაზე არა დგება; მოსამსახურეთ, ან დღიურ მუშათ დგომას თაკილობს. ტალახის მუშა დღეში ექვსი მუშრიდამ ათამდე იღებს; „ტიფლისის მოქალაქე“ მოკვდება, სამშაურათ, მუქათათ ხელოსანს ქარვლათ და მაგირდით დაუდგება და ამ მუშაობას კი არ იკადრებს. რადგანაც საქსოვი ქარხანა უფ. მიწხოველისა სახელოსნოა, საფეიქრო ადგილია, ქალაქის ხალხი არ მოერიდებოდა და ისე იმუშავებდა გულდაჯერებით, როგორც ამოდენა სახელოსნო დუქნებში მუშაობს, თუ

კი გულკეთილად და სამართლიანად მოექცეოდნენ. ამ გვართ ქარხნის ზატრონიც ხეირსა ნახავდა და ღირბი მოქალაქეც რგებასა.

ქარხანა რომ გაიძართა, მაშინათვე კარვა ძალი ხალხი მიაწედა. გამგებელი, ოსტატები და მაშინისტი ინგლისელები იყვნენ. წესი დაიდვა და მუშაობა რიგზე წავიდა. მუშაკაცებს ფეიქრებს თოფზედ დანიშნული ჰქონდათ ორი აბაზიდამ სამამდე. ქსელი კარგი გამოდიოდა სუფთა და სქელი, ასე რომ კარვა იუიღებოდა. ერთი წუნი ის იყო, რომ ზირველში ძაფს საღებავი კარვი ვერა ჰქონდა, და ამის გამო ხამი დამწვარი გამოდიოდა. მერე ეს ნაკლებევაებაც შეამსეს.

მაგრამ ჩვენს ვაჭრებს და ფულის ზატრონებს ერთი ცუდი ჭირი სჭირთ: ხელქვეითის ნათქვამი ღვთის წყალობაც ღვთის რისხვათ მიეჩნიათ და როცა კაი კაცს იმოყნიან საქმეს გულახდილად არ მიანდობენ და მეტიანრობით ხელს უძლიან. უმცოდინარე კაცი მაშინის მომართვაში რას გაარბევს? ამ ქარხნის ზატრონი ყველაფერში ეროდა, ისე რომ ქარხნის გამგებელი და სხვა ოსტატები მოხეზრდნენ თურმე ამის დავიდარბისა და მეტიანრობისაგან. მაგრამ დიდ ხანს ითმინეს, რადგან ხელწერილით შეკრულნი იყვნენ და გასვლასთანვე უარაროდ უნდა დარჩენილიყვნენ ეარობად უცხო ქვეყანაში. რადგან თითონ არ გადიოდნენ, ქარხნის ზატრონმა ჰკრა ზანდური და თითო-თითოდ გაისტუმრა, რასაკვირველია ჯარიმა კი არ შერხა და გადაიხადა.

ამის შემდეგ გამგებელი და ოსტატი ქარხანას აღარა ჰყოლია, რაც ისწავლეს ქალაქის უსწავლელმა მუშაკაცებმა, იმითი იოლათ მიდიოდა და აბა რა მუშაობა უნდა ეოფილიყო? მაშინას ვთქვათ ორმოცი ცხენის ძალა ჰქონდა, — ქარხნის ზატრონს სურდა ორმოც-და-ათის ცხენის საქმე გაეკეთებინებინა ამის გამო ჩარხებს კბილები ჰსცვიოდა, ღერძები ემტვრეოდა და მუშაობა

თითო კვირობითა და თვეობითა ჩერდებოდა, ვიდრე აქაური მჭედლები რასმე მიაკერ-მოაკერებდნენ, ან, ინგლისიდან, ჩარხია თუ ღერძი მოვიდოდა.

ეველა ხელოსნობაში შეუწვეველი ვარჯიში მუშას აოსტატებს და ჰსწვრთნის. ქარხნის მუშეში უსაქმოდ უღუქმანურად რომ ვერ დარჩებოდნენ და ქარხნის განერების გამო ხუთას კაცამდე მუშა იმულებულიყო დაშლილიყო და სხვა სამუშაო მოეპოვნა. ხელახლად გაღების შემდეგ ბევრი ამათვანი არ ბრუნდებოდა და ამიტომ ჰატრონს ახალი ხამი მუშები უნდა შემოეყვანა. ამით დახელოვნებული მუშა აკლდებოდა.

ამას გარდა ფასიც დაუკლო ფეიქრებსა და ორ-სამ ახახის მაგიერ თითო თოფის ქსოვისათვის ექვსი შაური და ათი შაური გაუხადდა. ამის გამო 1872 წ. საუკეთესო ფეიქრები გამოვიდნენ და რამდენიმე კვირა მუშაობა ნახევრად შეძგარი იყო.

მას შემდეგ ქარხნის მამინების მომლამ და ამ ფასების დაკლებამ ისეთი უწესობა ჩამოაგდო ქარხანაში, რომ ქალაქში კიდევ ლაზარაკობდნენ უფ. მირზოევი ჩითახოფე გაუიღვას აზირებსო, რადგანაც ზიანსა ხედავსო. ეს ამბავი ჯერ-ჯერობით ჭორათ დარჩა. ხოლო აი რა ამბავი მოხდა. შარშან უფ. მირზოევა ვითომც საქმის გაკეთებისათვის რუსეთიდან ას ოცი კაცი ქარხანის მუშები მოიყვანა. ერთ-ორი თვის შემდეგ ამათ ასეთი დღე დაადგათ, რომ უკანვე დააპირეს წასვლა და როდესაც უფ. მირზოევა გზის ხარჯი არ მისცა, უმაღლეს მთავრობას მიჰმართეს და მთავრობამ ეს მუშები თავისის ხარჯით გაისტუმრა და შემდეგ, რასაკვირველია, ქარხნის ჰატრონს სამაგიერო გადაახდევინა.

ახლა კიდევ ქალაქში ლაზარაკობენ, ამ თვის ნახევრიდან ქარხანაში მუშაობა შეძგარიათ იმ მიზეზით, რომ წინათ დაჰპირებიან მუშებს ორ შაურს მოკმატებთ თითო თოფის ქსოვანადო, (უკანასკნელ დროს ხუთი შაური ეოფილა) და ბოლოს კი აღარ მოუმატნიათო.

ამისთანა უთავბოლოთ, უდირექტოროთ, უქმან-ნიკოთ, მუშის ფასის დაკლებით, რასაკვირველია, ქარხანა დაეცემა. მერე ვიძახით: ჩვენში ვერაფერი ვერა ხეირობსო. ამასუა ნათქვამი: საქმეს წახადენს უვიცი, ფათერაკს დააბრალდებსო.

ჩვენში ერთი ახირებული სურვილი აქვსთ მეტადრე ფულიან ხალხსა. რა საქმესაც ხელს მოჰკიდებენ ერთბაშად და უეცრად გამდიდრება სურთ. ამ ქარხანის უხეიროთ ეოფნან ამ ახირებულის სურვილის ბრალი უნდა იყოს. ჰირველ გამართვას და რიგში ჩაგდებას, რასაკვირველია, დიდძალი ფული მოუნდებოდა. ვიდრე კარვა ფუნს არ გაიმავრებდა ეს ქარხანა იმ დრომდე დიდის მოკების იმედი კაცს არ უნდა ჰქონოდა.

სარგებელი და კარგი მოგება მერე შეუდგებოდა. ქარხნის ჰატრონს უეჭველად სხვა რიგათა ჰკონებია: თავნი და სარგებელი რაც შეიძლება ძალე უნდა ადგესო. თუ ესე არ იყოს მამ რას უნდა მივაწეროთ, ქარხანის ხელის-მცოდნეთა განდევნა, მუშების ხელფასის დაკლება, რომლისაგამოც ჩვენი ერთადერთი ქარხანა დღეს იღუპება.

სასურველი კი იყო, რომ ჩვენში ამჟინველად წეობილ საქმეს ფენი მოეკიდნა, მტკიცეთ თავი შეემავრებინა ჩვენის ქვეყნის სიმდიდრის აქვე დასატრიალებლათ, აღებ-მიცემის და ხელოსნობის გასახადებლათ და საზოგადოთ ქვეყნის გასამდიდრებლად. იმედი გვქონდა რომ ჩვენს ჰირველს ფულიან-კაცს გაბრიელ მინაისს სხვა ფულის ჰატრონებიც მიჰბამავდნენ და სხვა და სხვა ქარხანები გაიმართებოდა, მაგრამ ამის მნახველნი, სხვები უამისოთაც გაუბედავნი ძნელათ თუ ამას იქით რასმეს ამ გვარს გაბედავენ.

ჰ. უ.

— რაჭიდან გვწერენ, რომ თავად-აზნაურთა სალაშქროდ გამოუვანისაგამო ძლიერ შეაწუხეს ღარიბი თავად-აზნაურობათ იმ გვამთა, რომელნიც თავად-აზნაურთაგან ამ საქმისათვის ამორჩეულ იყვნენო. დიდი და ჰატარა აღარ გაახნდათო არც ფულის გაწერაში, არც ფულის მოგროვებაში, ერთხელ რომ აღარ დასჯერდნენ თურმე მეორედაც შეაწერეს ფულიო. ბევრს თურმე ცხენი და სხვა საქონელი გაუეიდესო; ზოგს კიდევ რომ ფულის ილაჯი არ ჰქონდათ ღვინო წაართვესო. იწერებიან, რომ ღვინით დაურბევიათ ერთის აზნაურ-მვილის ობლები.

— იგივე გვამი რაჭიდანვე გვწერს: „აქ რაჭაში ხალხი ძალიან მუედროდ და მშვიდობიანად არის. ის ღელვა, ტოკვა, დაუცნრომელი მუდამ სურვილი ომის ამბებისა — როგორსაც ვხედავთ ოზურგეთსა და ქუთაისში, აქ სრულებით არ არის. ეველა, ომზე კი არა, მომავალს მოსავალზედ ლაზარაკობს და წლეუანდელი წელიწადი რაჭას მეტად ბევრს და კარგს მოსავალსაც უქადის. ამ ბოლოს დროს აქაც გახნდნენ ომში დაჭრილთა გულმემატკივარნი, შესაწევარს ავროკებენ. ამბობენ, რომ ამათი მეცადინეობა და საქმე რიგთანად მიდისო.“

— იქიდანვე გვწერენ: „რაჭაში გზები ეოვლად სამაგლები გვაქვს, ამ გზებზედ არა კაცს არ მოუსვლება. ეს რომ ან ოზურგეთს, ან სამეგრელოს იყოს, იტყვის კაცი არა ჰსცალიანთო, იქ ხალხს ეხლა სხვაც ბევრი რამა აქვს თავში სცემიო. აქ რაჭაში კი აქაურს მაზრის უფროსს ეს არ ეთქმის.“

– ივრის ხეობიდან გვწერენ, რომ საწვალს გლეხობას სოფლის მოხელეებმა ტვინი ამოჰსწოვესო და გლეხის ჯიბეში ისე ჰყოფენ ხელსაო, როგორც საკუთრს ჯიბეშიო. ნამეტნავად სოფლის მწერლების გაუძამდრობას და მცარცველობას უჩივიან ერთი იმისთანა ჰრისტავიცა ჰყოლიათ ამ ბედნიერს ხალხსა, რომელიც ჩამოუვლიდა თურმე ხალხსა, და სოფელ სოფელ შეაწერდა, შენ ამდენი კოდი ჰური უნდა მომიტანოო, შენ ამდენი ქერიო და სხვ. ესლა კი ღვთისა და კაცის წეალობითა ის სახელოვნი ჰრისტავი იქილამ გაუდევნიათ.

– საგარეჯოში და მის ახლო-მანლო სოფლებში ერთი სასაცილო აღიანქოთია თურმე. ხმა დაუერთათ, რომ უქმრო და ქვრივ-ღედაკაცებს ომში ერეკებიანო დაჭრილთა მოსავლედად. შეჰსდგომია ერთი ჩოჩქოლი და ჟივილ-კივილი გლეხის დედაკაცობასა და ვისაც ქმარი არა ჰყავს გაგიჟებით თურმე დაემეს საქრმოსა, რომ გათხოვდეს და ამით გადურჩეს დაჭრილთა მოვლის მოვალეობასა. ამ სასაცილო ამბავს შეიძლება ბევრი სამწუნარო შედეგიც მოჰყვეს. ადგილობრივი მოხელენი მოვალენი არიან ეს ჭორი გაჰფანტონ და გლეხის ქვრივები და გასათხოვარნი ქალნი ძალა-უნებურისა და წინ დაუხედავის გათხოვებისაგან დაიხსნან. საწვალდი გლეხობა!.. ისე მიწასთან-გასწორებულნი არიან თავისის ბედისაგან, ისე გატეხილნი რომ ყოველს ამ გვარს უმეზავსო ჭორს მათში ადგილი აქვს. ბევრის მაგალითით იციან, რომ გლეხისათვის ყოველ გვარო უბედურება მოსალოდნელია და ამიტომაც საწვალნი ყოველს ფერს ადვილად იჯერებენ და ამბობენ: ჩვენის ბედისაგან რად უნდა გვიკვირდესო.

ო მ ის ა მ ბ ე ბ ი

ამ კვირია საზოგადოების ურადლება უმთავრესად შავი ზღვის ნაპირისკენ იყო მიქცეული, სადაც, როგორც მოგვხსენებთ, ოსმალეთმა რამოდენიმე ათასი ჯარის კაცი გადმოხსა. ღენერალ კრავჩენსკოს *) რაზმი კოდორის მდინარეს გასულა და ჯერთში (Джерды) მისულა. გასვლის დროს ოსმალები დახვედრიან, და სროლა აუტყენიან; ოცი კაცი მოუკლავთ და დაუჭრიათ.

18 მაისს, როდესაც აფხაზებს კოდორზედ გასულა დაუპირებით ღენერალ ალხაზოვს მათ წინააღმდეგ ორი სოტნა ქუთაისის დრუჟინისა და ერთი სოტნა ეისკის ეახანი გაუგზავნია, და სროლა გამართულა. სროლის დროს ჩვენს ჯარს უკანით დაჰსცემიან აფხაზნი.

*) ის. ამბობენ, რომ კრავჩენსკოს გადააქეპენო და მის მოადგილეთ ღენერალს ალხაზოვს ნაშნაკენო.

სროლაში ქუთაისის დრუჟინის წინა მძღომელი ზოდოლოკოვნიკი თ. მიქლამე მოუკლავთ. გარდა ამისა მოუკლავთ ცნრა კაცი დრუჟინისა და სამი ეახანი. სამი დრუჟინის აფიცერი და ოცდაერთი კაცი დაუჭრიათ.

– წასრულ კვირაში ორი ოსმალოს სამხედრო ხომალდი მისდგომია სოჭეს და ეუძმარების სროლა დაუწვია ბოლოს ხუთი ნავი ჯარით გაუგზავნიათ ნაპირების დასაჭერად. ამ დროს რუსის სტრელკოვის როტა საფარადამ გამოჩენილა და თოფების სროლით დახვედრია. რაც ნავებში ოსმალოს ჯარი მჯდარა სულ ერთიანად ამოუქლეტიათ. ამ როტიდამ, რომელიც ხვრელში ეოფილა ჩასაფრებული, მხოლოდ ერთი მოუკლავთ. ოსმალოს ხომალდები ისევე ჰიწუნდისაკენ დაბრუნებულან.

– ქობულეთის რაზმის მოწინავე ჯარი ზოლოკოვნიკის გუზჩინის წინამძღომლობით მდ. კინტრიშს-გაღმა გასულა და სამების მალლობი დაუჭერია და მით ქობულეთისა და ცინისძირის შორის გზა შეუკრავს. ოსმალოს ჯარს ცინისძირისაკენ დაუხვევია. ზოლოკოვნიკის გუზჩინის ჯარში სამი კაცი დაუჭრიათ. ჩვენები სამებასთან ხიდს ამენებენ და გზას აკეთებენ არტილერიის გასაუვანად. ავი დარი ძალიან აბრკოლებს საქმესაო.

ამავე დროს მაიორის თ. მელიქოვის კოლონას სოფ. ზენითის მახლობლად დანიშნული ალაგი დაუჭერია, თუმცა ადგილობრივ-მცხოვრებთაგან დიდი დაბრკოლება მიჰსცემია. ჩვენის მხრით ოთხი კაცი მოუკლავთ და 26 დაუჭრიათ.

– 21 მაისს კოლონას გუზჩინის წინამძღომლობით სოფ. ზენითის მახლობლად მისულა და შეძვეკ სოფ. აჩქოსკენ (რუსულად) გამეზავრებულა. მეორე კოლონას ეორღანოვის წინამძღომლობით ცნარე ომი ჰქონია ოსმალებთან.

– 14 მაისს ღენერალ ტერეუკასოვს სურფ-ოჰანესიღვან მდ. ეფრატის მარცხენა ნაპირი დაუთვალეიერებია და კარაკლისისკენ ოსმალების შემავრებული ბანაკი დაუნახავს, 7 ბატალიონამდისინ. ჯარი რომ უკან დაბრუნებულა ქურთები მოსწვივან, მაგრამ ბევრი არა დაუკლიათ რა.

– 13 მაისს, ღენერალ ლორის-მელიქოვის ცხენოსანს ჯარს ცნარი ბრძოლა ჰქონია იმ ოსმალოს ჯართან, რომელიც ეარსილამ გამოსულა. ჩვენის მხრით ერთი მოკლულა და ექვსი დაჭრილა; მტერი კი ორმოცამდე დანოცილა.

– 18 მაისს სოფ. ბეგლი-ანმეტს ახლოს ღენერალი ზაქ. ჭავჭავაძე ოსმალოს ცხენოსანს ჯარს დასცემია,

რომლის უფროსად დენეწალი კანდუხოვი ეოფილა (ეს კანდუხოვი რამდენიმე წლის წინად რუსეთის სამსახურში იყო). ცნარი ბრძოლის შემდეგ რუსებს გაუმარჯვნიათ და სრულებით გაუფანტავთ ოსმალოს ჯარი. რუსებს შერხათ ორი ზარბაზანი თავისის მსახლით და ბაირადით.

– 20 მაისს ეარსის ვარშემო ადგილები უთვალთვლებიან და ამასობაში წაურთმეფიან ერთი ჯოვი ცხენი, რომელიც ოსმალებს ეარსისკენ მოჰყოლებიან და სამასი სული საქონელი.

– დაღისტანში რაღაც არეულობა მომხდარა და ამის შესახებ აი რა ამბები მოვიდა წარსულ კვირაში: 16 მაისს ზოლკოვნიკის საბოილოვის ატრიადს სამსიონის სუტორი დაუნგრევიან და ზოლკოვნიკის ბატონოვის ატრიადს სალათაველებითვის დიდი ზარალი მიუყენებია.

– 17 მაისს ზოლკოვნიკის თ. ნაკაშიძის ატრიადი სოფლის სიოკის ახლოს სუთასს კაცს დახვედრია და ძალიანაც გაუმარჯვნიან; ოთხმოცი კაცი მოუკლავს და ასი ტყვეთ დარჩენია. მცხოვრებლებს სრული მორჩილება გამოუცხადებიათ თურმე და უთქვამთ რასაც გვიბძანებენ, იმას ავასრულებთო.

საწოლიტიკო მიმოხილვა

ეხლანდელმა საფრანგეთის საქმეებმა მოგვაგონეს ერთი გამოჩენილის რუსის მწერლის სიტყვები: „ჩვენის აზრით, ამბობს იგი, უმეცრებანს, უვიცობანს, შეცდომანს გაუგებლობანს და ეოველს ბოროტს მიდრეკილებანს უფრო მომეტებული ძალა აქვსთ ისტორიაში, ვიდრე მართლმსჯელობანს, ნათლად მხედველობანს და საქმის გაგებანს, ვიდრე ცოდნასა და ჭეშმარიტად კეთილს მიდრეკილებანს; ისტორიის საქმე ისე მიმდინარეობს, რომ ეოველთვის ერთის გროშის მოგებისათვის მილიონები დახარჯულან. ის გზა, რომელზედაც ისტორიის ეტლი მოძრაობს, დახლართულიან და ოღრო ჩოღროიანი, ასე რომ ამ ეტლში მჯდომი კაცი ბევრჯელ ტყუილ-უბრალოდ აქნეთ ქება და დაქნეთქება, ბევრჯელ ასს ვერსტს ვადუხ-ვადმოუხვევს ვიდრე ერთს ადღზედ წინ წადგება“.*)

რისთვის ააშოთათ მაკ-მაგონმა მთელი საფრანგეთი და მთელი ევროპა? საფრანგეთი, ამბობს იგი, იმ გზაზედ მიდის, რომელიც მას დაღუპავსო, და მე როგორც ჩემი სამშობლოს კეთილის მოსურნე, არ ვიზამო, რომ საფრანგეთმა თავისი

თავი დაღუპოსო, უსათუოდ კეთილ-გზაზედ უნდა დაეაქნო და უსათუოდ ბოროტის ხელისაგან უნდა დაევისნაო. საფრანგეთი ზასუნად ეუბნება-ცუდ გზაზედა ვდგევარ თუ კარგზედ, ავი ვარ თუ კარგი, ვიღუპები თუ ვებენიერდები—ჩემს მეტი ვინ არის აქ გამოძიოთხველი? ბატონო, ჩემის თავისა მე უფრო არ ვიცი რა მარგებს და რა მაწყენს, ვიდრე შენაო: დაგვანებე თავიო, არ გვიდა ეგ შენი ძალად ცხონებაო: ჩვენ თავს ჩვენვე შენზედ უკედ მოუკვლითო. მაგრამ მაკ-მაგონს ისე ასტკივნიან გული თავის ქვეყნისათვის, რომ მაინც იძახის: არა, შენ არა გესმის რაო, გინდა თუ არა მე უსათუოდ უნდა დავიხსნა იმ ბოროტებისაგან, რომელიც შენს ბედს გარს დაჰსტრიალებს. სწორედ გითხრად, ამისთანა ახირება სულელობის ნიშანია. ვის გაუგონია კაცმა კაცს ძალდატანებით მადლი უქოს? ძალდატანება და მადლი ერთად რომ ვერ ხერხდებიან!

ამ ახირებულ გულმტკივნეულებასთან მაკ-მაგონმა კიდევ სხვა ღირსებაც გამოიჩინა. მე ზალატისა კი არა მთელის საფრანგეთის წინამე ვარ ზასუნის მკებელიო და ამიტომ მე ზალატასთან კი არ მაქვს საქმეო, მე მხოლოდ საფრანგეთთან მაქვსო. სიცრუეცა ჰსცოდნია მაკ-მაგონს. რესპუბლიკის ჰრეზიდენტი, როგორც მოგუხსენებათ, ნაციონალურის კრების მიერ არის ამორჩეული და არა საფრანგეთისა, რომლის ხალხს ზირად არავითარი უფლება არ მიუნიჭებია მაკ-მაგონისათვის, მაშასადამე იგი ზასუნის-მკებელია ეველანზედ უწინარეს ზარლამენტის წინამე. მაკ-მაგონი კი სხვანს ამბობს, აგებ ამით როგორმე ხალხს თვალი აუხვიოვო. საწული ხალხი! ვინც არა მგონია გამოტყუდება და მისის სახელით ვინ იცის რას არ ჰსჩადის. რა არ მომხდარა ქვეყნიერობაზედ ხალხის სახელითა ხალხისავე დანადგუზავად? ხალხს ე. ი. დაბალს ხალხს, რომელიც ეოველ ქვეყანაში შეადგენს უმრავლესობას, აქამდისინ თითქმის არავითარი ნამდვილი მონაწილეობა არ მიუღია საწოლიტიკო ცხოვრებაში: იგი ეოველ დღე მიმძილს ებრძვის და ლუკმა ჰურის მოპოვებაში ატარებს თავის სიცოცხლეს. ხალხი—ეს თავი და ბოლო ისტორიისა—ჩვეულებრივად ჩუმად არის და მხოლოდ მაშინ ამოიღებს ხოლმე ხმას, როდესაც მართლად დიდი გაჭირება მიადგება კარს, როდესაც სულის ამონდაზედ მივარდება საქმე. ხალხი ადვილ-ადვილ ისეთს მდგმოაზრობაშია ჩაყენებული მმართველთაგან, რომ მისი ფიქრი, მისი დრო, მისი ზრუნვა ძლიერ-ძლიერით თუ ჰეოფნის ლუკმა ჰურის მოვინის საჭიროებასა. მას სადა ჰსცადიან თვალ-ეური ადევნოს მინისტრებისა და კონსტიტუციის მუხლთა ცვლასა. ამიტომაც ხალხს მინისტრებისა და კონსტიტუციებისა ბევრი არა ენადვლება რა. მან მხოლოდ ეს კარვად იცის, რომ

*) „Борьба партий во Франции в эпоху реставрации“

აქამდისინ ბევრი მინისტრი და ბევრი კონსტიტუცია გამოცვლილა, მაგრამ იგი კი იმავე ტანჯვაშია, მისი ბედი იგივეა რაც ადრე იყო. ხალხი თუშტა ჩუმით არის, თუშტა ხმა გაკეპნილია, მაგრამ ეველამ იცის, რომ იგი ზღვანა, ერთი რომ დაიგრიანოს, ძალა და დიდება მისია, წინ ვერაზინ დაუღვება. ეველა ჰგონობს ამ დამინებულს და მიფარებულს ძალასა და დიდებას და მიტომ ეველა ეფერება ხალხს. ამიტომ ეოველს შემთხვევაში მის სახელსა ხმარობენ და მისის სახელით მოქმედობენ. ესე იქცევიან კარგის მოსურნენიც და ავისაცა. ევროპის ისტორიაში ბევრი მაგალითია მისი, რომ გამოხუდა რომელიმე მეთაური კაცი მოედანზედ, დაუჯერებია ხალხი მენით და მენთვის ვიღუწვიო, ამით მოუბიერებია ხალხი, გაუკაფავს მისის შემწეობით თვისი გზა და ბოლოს როცა გაუმარჯვანია ხალხისათვის უთქვავს: ახლა შენ შენთვის იეავ და მე ჩემთვისაო. ამ გვარნი კაცნი რას არ იქმონენ ხოლმე ხალხის თანაგრძნობის მოპოებისათვის? ოღონდ ხალხი კი მოიმხრონ და ესენი არაფერს არ დაზოგვენ: სინიდისაც გადაუღებინან, ჭეშმარიტებასაც, და ეოველგვარს ზატოსანს და წმინდა გრძნობასა.

ეჭვი არ არის, რომ მაკ-მაგონი არას დაზოგავს და ეოველ ღონისძიებას იხმარს, რომ ხალხის გული მიიზიდოს. ეჭვი არ არის, ეცდება დააჯეროს ხალხი, რომ მის ქვეყანას რადიკალები დაღუშვენ, რადგანაც ამით ჰსურთ საკუთრების ახრებაო, ცოლ-ქმრობის გაუქმებაო, ოჯახობის დაღუფვაო და სხვა ამ გვარი. ამისთანა აზრის გავრცელებისათვის მაკ-მაგონი, რასაკვირველია, თავის მომხრე მოხელეებს დააქვებს. და დააქვან კიდევ. ამაჟამად სამოცამდე სხვა და სხვა მაღალის თანამდებობის კაცები რესპუბლიკის მომხრენი გადაუქვებია დეპარტამენტებში და თვისი მომხრენი დაუნიშნავს ახალს სამინისტროს დიდი იმედი აქვს ამ კაცებისა, რომ ეცდებიან დეპარტამენტისა და მაუნციწალის არჩევანში მთავრობის კანდიდატები ამოარჩევიონ ხალხსაო. ჯერჯერობით ახალს სამინისტროს ამის მეტი არა უმოქმედნია რა.

ისიც უნდა მოგახსენოთ, რომ ამ სამინისტრომ წინაღვე იცის რომ დღე-მოკლეა, რომ დიდხან ვერ გაჰსძლებს. ამის გამო დიდად ჩაფიქრებულია თვის მომავალზედ. რესპუბლიკელნი ამბობენ, რომ ახალმა მთავრობამ ბევრი რომ გასძლოსო ხუთის თვის მეტს ვერ გასძლებსო. აი რა იმედით ამბობენ ამ ხუთს თვეს. როგორც მოგვესახებათ, მაკ-მაგონმა ზარღამენტი ერთის თვით დაითხოვა. ახლა როცა დათხოვნის ვადის შემდეგ კვლავ შეიურება ზალატი, გამოჩნდება რომ ესლანდელს სამინისტროს ზალატში ბევრი მომხრე არა ჰქავს, ამის გამო საჭიროდ იქნება ან სამინისტრო გადადგეს სამსახურიდან, ან თვით

ზალატი ხელახლად დაითხოვონ *) ისევე ერთის თვითა, რომ სამინისტრომ დრო მოიცეს და თვისი საქმე როგორმე მოაგვაროს. შესაძლებელია, რომ მაკ-მაგონი ამ მეორე საშუალებას მოჰკიდებს ხელს და ზალატს ხელახლად დაითხოვს კიდევ ერთის თვით. ეს მეორე თვეც რომ გავა მაკ-მაგონი ნებას მოჰსთხოვს სენატს აწინდელის ზალატის სრულიად დამლისას და ახალის ამოარჩევისას. თუ სენატმა ამის ნება დართო, მაშინ კანონის ძალით, სამის თვის განმავლობაში ახალი ზალატი უნდა ამოარჩეულ იქმნას. მაგრამ შესაძლებელია, რომ სენატმა არ მისცეს მაკ-მაგონს ნება აწინდელის ზალატის დათხოვნისა და ახლის ამოარჩევისა; მაშინ, რასაკვირველია თვითონ მაკ-მაგონი უნდა სამსახურიდან გადადგეს. ასე იქმნება თუ ისე, მაინც ეველა დარწმუნებულია, რომ ესლანდელი სამინისტრო დიდხან არ გასწევს. კარგი ის არის რომ თვითონ მთავრობაც ამ აზრისაა. ამას გვიმოტკიცებს ის ტოკვა და თითქმის შიში, რომელიც მაშინვე დაეტეო მის მოქმედებას. იმავე დღეს, როდესაც ჟიულ-სიმონის სამინისტრო გამოვიდა სამსახურიდან, ვერსალში მივიდა ზარიქილამ დეჰეშა, რომელიც აცხადებდა, რომ მთავრობა გარეშე საქმეებში იმავე სამშვიდობო გზაზედ ივლისო როგორც აქამდისინ, და კლერკალებსაც სასტიკად მოექცევაო. ახალს სამინისტროს თითქო თავისის თავისა თვითვე შემინებია, თუშტა ესლა მთავრობა უარს ჰყოფს ამ დეჰეშას, მაგრამ ზოგს ჰგონია, რომ ამას მთავრობა იმიტომ ჰსხადისო, რომ გულადობა გამოიჩინოსო. ახლა ჰკითხეთ მაკ-მაგონს, რად გაინადა ასე საქმე? თუ ჰგუა ჰქონდა, თავისათვის დინჯათ უნდა ეოფილიყო და მაშინ ვინ იცის? იქნება 1880წ. კიდევ ამოერჩია საფრანგეთს რესპუბლიკის ზრეზიდენტათ. ესლა კი საშუალოდ გამოყვალმოს ამ იმედსა.

მაკ-მაგონის მოქმედებამ დიდად შეარყია ევროპის დიპლომატია. უცხო ქვეყნების ჟურნალ-გაზეთები დიდად ჰსძრანხვენ ამისათვის მაკ-მაგონსა და ჰკილავენ ამ ეოვლად უსაფუძვლო და უკანონო მოქმედებისათვის. ევროპის დიპლომატია ფიქრობს, რომ მაკ-მაგონი უთუოდ ომს რასმეს აუჩენს საფრანგეთსაო, რადგანაც ახალი მთავრობა დიდხანს ვერ გასტანსო თუ ომით არ გაიტყუვა ხალხის თვალთ. ხმა გავარდა ვითომ ინგლისსა, საფრანგეთისა და ავსტრიის შორის რაღაც რამ მოლაპარაკება გაიმართაო. მაგრამ ეს მარტო ჭორად ისმის და მართალი ჯერ არა ვინ იცის.

*) კონსტიტუციის ძალით რესპუბლიკის პრეზიდენტს შეუძლიან ერთსა და იმავე სესიაში ორჯელ დაითხოვოს პარლამენტი თითო თვის კადით.

ბისმარკმაც, რასაკვირველია, უური ანექვიტა და დაუდგრომელს ფანცა-ფუცს შეუდგა. საფრანგეთის ამბავი რომ შეიტყო მაშინვე ბერლინისკენ გაიქცა, სადაც წანგრძობლივად საუბარი ჰქონია ვილჰელმთან.

ბისმარკს უთქვამს, რომ თუ ვინიცობა საფრანგეთმა იტალიას ომი აუტყუხაო, ჩვენ უეჭველად იტალიის მხარე უნდა დავიჭიროთო. ვარდა ამისა ამბობენ, რომ ვითომ ბისმარკი ცდილობს ინგლისი და რუსეთი მოარიგოს ერთ-ერთმანეთთან ოსმალეთის გაწილადების თაობაზედ, ასე კი რომ ავსტრიასაც ჯეროვანი ლუკმა რამ არეგონოს. ერთის სიტყვით საფრანგეთის ამბის მაუურებელი ბისმარკი ცდილობს ხვალისათვის მხად იყოს და ხელები შეკრული არა ჰქონდეს.

– ინგლისი, როგორც მოგეხსენებათ, განათლებული ქვეყანაა. ისეთი ხმა აქვს გავარდნილი ქვეყნიერობაზედ, რომ დიდსა და ჰატარას ჰსწამს მისი წარმატებულება, განვითარება და უპირატესობა. ეს რწმენა იმოდენად ძლიერია, რომ ბევრს არა ჰსჯერა თუ აქაც მოიპოვება იმისთანა უმეზავსება, იმისთანა უმეცრება, როგორც მხოლოდ ბნელით მოცულს ქვეყანას შეჰფერის. ამიტომაც უოველივე მოქმედება ინგლისისა, უოველი მისი ქცევა სამაგალითოდ მიანხიათ ნამეტნავად გაუნათლებელს ქვეყანას, რომელმაც ამისთანაებში უმიზეზო თავდაბლობა და თავის დამცირება იცის. თუ ეს საქმე ცუდი უოფილიყო ინგლისი არ შემოიდებდაო, იტუვის ხოლმე უმეცარი ქვეყანა და წინდაუხედავთ ბრმად მიეტანება უოველს მას, რაც ინგლისშია შემოდებული. ამას კი აღარ არჩევს კარგია, თუ ცუდი, სულელური თუ ჭკვიანური იგი, რის მისაბამავადაც ხელი წაუტანება.

მაგალითებ: ინდოეთი ინგლისს უპირია. ინგლისის მმართველობა ინდოეთში მრავალ-გვარს ბოროტებას და უმეზავსობას ჰსხადის. ინგლისი ჰსწავს ინდოეთის ხალხს, ართმევს უკანასკნელს საცხოვრებელს. ამას ვარდა ჰსცდილობს რომ ინდოეთის მცხოვრებთა, შორის მუდამ ბზარვა და განხეთქილება იყოს, რადგანაც მისთვის საშიშარია ერთობა ინდოეთის მცხოვრებთა, რომელნიც 190 მილიონ სულს შეადგენენ. ამისათვის ინგლისი ხელს უმართავს და შემწობას აძლევს ერთგვარს წესს, რომელიც ინდოეთში ჰსწარმოებდა ინგლისელთა შესვლამდე. იმ წესი იმაში მდგომარეობს, რომ მთელი ინდოეთის ხალხი წყობ-წყობად (კანტა) არის დაუოფილი, ვაჭარნი ერთს წყობას შეადგენენ, მეომარნი მეორეს, ხელოსანნი მესამეს და სხვანი. ერთის წყობის კაცი მეორეში ვერ ვადავა, ეგ აკრძალულია ასე, რომ თუ ვაჭრის შვილია, ვაჭრად უნდა იქმნეს, თუ მეომარი მეომრად და სხვა ამკვარად. ამისთანა უოველად უმეზავსოს და წარმატებისათვის მავნებელს წესსა, ინგლისის მთავრობა არამც თუ

ძირს უკვეთს, არამედ უოველს დონისძიებას ხმარობს უთუოდ განავრდოს და დაამკვიდროს, რადგანაც ამ გვარად მცხოვრებთა განთვითუულებას ურთიერთის მმ ულვარება და მტრობა მოსდევს. ინგლისსაც ამის მეტი არა უნდა რა, რომ იმოდენა ხალხი მორჩილების ქვეშ იყოლიოს.

მაგრამ ერთი რამ კია შესანიშნავი და უურადლების ღირსი. ამას წინად ინდოეთის ვიცე-კოროლს ლორდს ლიტტონს კალკუტის უნივერსიტეტში წარმოუთქვამს, რომ ინგლისის მთავრობა ბევრ გვარის ცვლილების მოხდენას აპირებსო ინდოეთის მმართველობაში და სხვათა შორის იმ ცვლილებასაცაო, რომ თანამდებობანი, რომელთაც განსაკუთრებით ინგლისელნი ასრულებდნენო, ინდოეთის ადგილობრივთა მცხოვრებთა მიეცემათო.

აქამდისინ უველა ადგილები ინგლისელებს ეჭირათ. ესლაც, რასაკვირველია, უმადლესი ადგილები ისევე ინგლისელებს ეჭირებათ, რომელნიც ლონდონიდან დანიშნებიან. ინგლისს ემინიან – მაღალი ადგილები რომ ადგილობრივ მცხოვრებთ დაურთოვო, ვაი თუ ინდოეთი ხელიდგან გამომეცალოსო.

აი რას იწერება ერთი ფრანციელი კორრესპონდენტი კალკუტადამ: „1858 წლის აქედ უველა თანამდებობა იმ კაცებს ეჭირათ, რომელთაც ჰირდანიორ ლონდონიდან ნიშნავდნენ და რომელნიც ამ შემოსავლიან ადგილებს ისე უუურებდნენ როგორც ჯილდოს მთავრობის მიერ.

„ლორდის ლიტტონის მიერ გამოცხადებულის ცვლილებისაგამო ეს თანამდებობანი ადგილობრივ მცხოვრებთ მიენიჭებათ. ვარდა ზოგიერთის თანამდებობისა, რომელსაც ადგილობრივ მცხოვრებებს არას დროს არ მისცემენ, რადგანაც აქაურის ადმინისტრაციის დანიშნულება, ლორდის ლიტტონის სიტყვით, ინგლისის უფლების სიმტკიცეაო.

„ეს ახლად გამოცხადებული ცვლილება უოველად სამართლიანი და სამაგალითოა: ადგილობრივ მცხოვრებთა აქვსთ სრული უფლება თვისი საქმე თვითონვე განავონ. აქაურებთათვის თანამდებობაში უოფნა დიდი საქმეა. როგორც თვითონ, ისე ხალხიც ამით შეეჩვევა თვითმმართველობას. მაგრამ ბევრს ემინიან, რომ ამ ცვლილებამ ძალა არ მოაკლოს ინგლისის უფლებას და ინდოეთმა იგივე საქმე არ უყოს ინგლისს, რაც ამერიკამ უყო.“

ჩვენ ინდოეთზედ იმიტომ მოვიტანეთ სიტყვა, რომ იგი ცხადი მაგალითია ინგლისის ავ-კარგიანობისა. ჩვენ გავსურდა ამით გვეჩვენებინა, რომ თუმცა ინგლისი წარმატებული და განათლებული ქვეყანაა, მაგრამ იქაც ბევრი რამ ავია და ბევრი კარგი. ჩვენ ამის თქმა გვინდოდა, რომ როდესაც გაუნათლებელი, წარუმატებელი ქვეყანა განათლებულის ქვეყნის მიბამძვას დააპირებს, ბრმად არ უნდა აფათუროს

ხელები და რაც ხელს მოხვდება ეველა იგი წინდაუხედავით არ უნდა მიითვისოს. ავისა და კარგის გარჩევა უნდა, ეველანზედ უწინარეს, და მერე რაც კარგია მიიღოს, რაც ავია – უკუგდოს.

წმინდა ანტონი. სტამბოლში არეულობა არამც-თუ არ გათავებულა, არამედ მატულობს კიდევ. დეპუტატთა ზალატს ურილობა შეუწვევებლად ექმნებაო. მუხთარ-ფაშა გადაუყენებიათ და მის მოადგილეთ, მცირე აზიის მხედრობის მთავარ-სარდლათ იხმადილ-ფაშა დაუნიშნაუთ. სულთანი აღრიანოზოლში აპირებს გადასახლებასაო, რადგანაც სტამბოლში დარჩენას შიძობს. ხონთქარს ურჩევს მითხათფაშა დაბრუნოსო, თორემ უამისოდ არეულების მოსპობა ძნელიაო.

–ათინაში დიდი დეღვაათურმე. ძველისამინისტრო გადამდგარა და ახალი შემდგარა. ახალი სამინისტრო გადამდგარა და ახალი შემდგარა. ახალი სამინისტრო დიდ მზადებას შესდგომია ომიანობისათვის.

– ზრავი დგან (ბოკეშიაში) ერთს ნემეცურს ვაზეთში იწერებინან, რომ ჩეხიელებს დაუწვავთ ზაპის სურათი და ის ქალადი, რომელშიაც ზაპის სიტყვა ეოფილა დაწერილი რუსეთის წინააღმდეგ (ზაპის ამას წინად სიტყვა უთქვამს მის შესახებ, რომ რუსის მთავრობა კათოლიკებს სდევნისო და ცუდად ეკიდებაო).

– თესხალიაში ხალხი აჯანყებულა და ერთ ოსმალ-ოს სოფელი გადაუწვავთ. კუმუნდუროსს (საბერძნეთის სამინისტროს მოთავეს) ზალატისათვის ახალი კაბინეთის ზროგრაძმა წარუდგენია, რომელშიაც სხვათა შორის ორი რამ არის მოხსენებული: ქუდზედ კაცით აღჭურვა და წესიერი ომი.

– ჩეროკოზი დგან ამბავი მოვიდა რომ მთავარს ნიკოლოზს გადაუწვევებია რომ თვით დაეცეს ოსმალის ჯარსა.

– ზარეი დამ მოვიდა ამბავი, რომ მთავრობას ზარეის მუნიციპალის ზრეხიდენტი დაუტუსაღებია, მისთვის რომ მთავრობის წინააღმდეგი ცხარე და ხალხის ამამდელებული სიტყვა წარმოუთქვამს. ბარაქალა ახალს სამინისტროს დიდი მხნაობა უხმარია!...

თ. ალექსანდრე ზავზავაძის ლექსნი.

I*)

ელევა კარი გაზაფხულისა,
დროთა ცვალებით დანავულისა,
მოგივალსთ ჟამი სინარულისა
თვისთანა მქონე შევბა-სრულისა.
ვისაც ხელთ გქონდესთ ნება გულისა
იგემეთ სიტკბო სიყვარულისა.

*) ეს ლექსი უფ. ზუბინოვის ქრისტოპაფაში იყო დასეჭვილი, მაგრამ ზოგიერთის სიტყვის ცვლილებით.

ეჭა ჩვეულო ეოფნას დიდებით,
აწ რად ხართ ბურვილ ჭმუნვის რიდებით?
ნუ ჰგონებთ თავთა ბედ-განკიდებით, –
ნიაჟმან ევაჟილთ სუნთ მოზიდებით
განხროსთ მოხვლა ფერად-მკულისა....

ვისაც ხელთ გქონდესთ ნება გულისა,
იგემეთ სიტკბო სიყვარულისა.

თუძნა ზამთარი აზრობს ევაჟილთა,
დააგდებს ხეთა მწარედ გამცრვილთა,
გარნა ჟამთ-ცნობით მათგანვე ხილთა
ჯერ არს ველოდდეთ ზირველებრ ტკბილთა, –
ეს არს ზნე დროთა სიარულისა...

ვისაც ხელთ გქონდესთ ნება გულისა,
იგემეთ სიტკბო სიყვარულისა.

უწუოდეთ ესე ცნობა-მეარითა,
რომ დრო მოგივალსთ კეთილ-დართთა:
ინილავთ ვარდსა სახე-მტკბარითა;
თუ არ შეჰკრთებით მისის ნართთა,
სიმხნეს მოიგებთ წამლად წულულისა...

ვისაც ხელთ გქონდესთ ნება გულისა,
იგემეთ სიტკბო სიყვარულისა.

ჰოი ვინც არებთ თავის-უფლებით,
ნუ ეტრფით ვარდთა გარ-შემოვლებით!
მიეახლენით გულისა ხლებით
და თუ არ მოჰკვდეთ უდროდ დღე-კლებით,
ინილოთ განხსნა ბედ-მეკრულისა...

ვისაც ხელთ გქონდესთ ნება გულისა,
იგემეთ სიტკბო სიყვარულისა.

II

ვარდო კოკობო, ეოვლთა მჯობო, მომხედე კრულსა,
მე შენსა მჭვრეტსა, განარეტსა თვალ-დაურულსა
მოვედ-მეკონე და მიმონე, მეწამლე წულულისა,
აღთქმა გრძნობითი, წამ-ეოფითი სრულ-უქმენ გულსა,
გრძნობათა ჩემთა საკამათოფ! ვაჰ შენგან კლულსა!..

ბრძოლის ხელთ ქნევა, ზილფთა რეევა, წამ-ეოფა
თვალთა,

მიშმაგვენ გულსა, შაემუელსა, დამსდებენ ვალთა,
რათა სხვათა მათ დამტოველმან შეგინერ კალთა,
არ ვჰრიდო შავთა ჰინდთა ჯართა მათ დაუთვალთა
და მივეანლო ბროლსა მრჩობლით განათლებულსა,
გრძნობათა ჩემთა საკამათოფ! ვაჰ შენგან კლულსა!..

წალკოტის კარსა, მნელ – საკარსა შენსა მლოდესა –
 ცუდ-მეკმნა რეკა, ოხვრათ ჭეკა მუნა მჯდომელსა,
 დამე მითენდა, განმიდღევიდა სულ-სანდომელსა:
 არ გამოხედე მე სიცოცხლე-დაუყოფნელსა.
 ამად ვიტყოდი ცრემლთა ფრქვევით მიჯნურის თქმულსა:
 გრძნობათა ჩემთა საკამათოჲ ვაჰ შენგან კლუელსა.

მინ არიან ოსნი.

„ივერიის“ 12 №-ში მოვიხსენეთ, რომ ინგლისის მეცნიერმა მ-რ გოუორტმა წარუდგინა ლონდონის ანტროპოლოგიურ ინსტიტუტს საბუთები, რომლის ძალითაც იგი ამტკიცებს ოსების შთამომავლობას სარმათებისაგან. ჯერ ვიდრე ოსებს ედ იტყოდა რასმუს, მ-რ გოუორტს გამოუთქვამს თვისი აზრი თვით სარმატების ვინაობაზედ.

სარმატების ვინაობის თაობაზედ ბევრ-გვარი აზრია გამოთქმული მეცნიერებაში. ამ აზრთა შორის უფრო ღირს საცნობია და უფრო გავრცელებულია ორი აზრი: ერთი ისა, რომ სარმატი გერმანიელი ეოფილან და მეორე ისა, რომ სარმატი სლავიანები ეოფილან და ესლანდელის სლავიანების წინაპარნი არიანო. ეს უკანასკნელი აზრი უფრო გავრცელებულია ინგლისში, რადგანაც სახელოვანი მეცნიერი ლატამი ამას ამტკიცებდა. გამოჩენილმა სლავიანთა მეცნიერმა შაფარიკმა ცხადად დაამტკიცა, რომ სარმატები სლავიანები არ ეოფილან. მისი მომხრე ინგლისის მეცნიერი ჯენტი ამ საგანზედ სხვათა შორის ამბობს: „უფრო ადვილად მისაღებია, რომ სარმატების ჯიში სრულიად ამომწვადარია ქვეყნიერობაზედ, ვიდრე ის, რომ სარმატები სლავიანების წინაპარნი არიან.“ მ-რ გოუორტის აზრით, სარმატების ჯიში არამც თუ ამომწვადარია, არამედ მავ ჯიშს ძლიერი შტო დამთენია კავკასიაში, სახელდობრ, ოსები.

რომ ოსები მომდინარეობენ სარმატთაგან, მ-რ გოუორტი ამ აზრს აფუძნებს ვივიენ სენ-მარტენის გამოძიებაზედ. ვივიენ სენ-მარტენი, იძიებს რა კავკასიის ზირველ ეოფილთა მცხოვრებთა, ამბობს, რომ ევროპაში ცნობილი სიტუვა „ოსეტი“ წარმომდგარია ქართულის სიტუვისაგან „ოსეთი“ რომელიც ნიშნავს ოსთა ქვეყანას და რომელიც შემდგარია სიტუვიდამ „ოს“ და „ეთი.“ მაშასადამე „ოსეტი“ წამხდარი ქართული სიტუვაა და როცა

ოსებს ვიხსენიებთო, ამბობს სენ-მარტენი, მათ სახელად უნდა ვიგულისხმეთო „ოსი, უსი, ოსი, ანუ ასი.“ თვით ოსნი კი თავის თავს უწოდებენ „ირ“, ანუ „ირონ“ და თავის ქვეყანას „ირონისტან.“

ბათო რომ თავისის მონგოლებით შეესია ვოლგისა და დონის ნაპირების ქვეყნებს, მაშინ იქა მცხოვრებთა ბინადრობა დიდად შეიშალა. ეს კი ვიცით, რომ მონგოლებმა ააოხრეს მრავალი კეთილ განშენებული ქალაქი ოსებისა, რომელთ ბინადრობა მაშინ თერგამდე უნდა ეოფილიყო. ისიც ცნობილია, რომ ოსები ვერ იუვენენ კარგად ეირიმის ხანებთან და ამის გამო იძულებულ იქმნენ დაეხებებიათ თავი თავისის მინდვრებისათვის, რადგანაც ეირიმის ხანის მოხარკენი ჩერქესნი მეტად აძალებდნენ. ოსები გამოდევნეს ებბარდოდამ და დაიმორჩილეს ჩერქესთა და ამათ მოხარკედ დარჩნენ იმ დრომდე, ვიდრე რუსეთმა ჩერქესებს ძალა არ ჩამოაცალა. ეს მთის ჩრდილოთ მეოფ ოსებსეა ნათქვამი. ის ოსნი კი, რომელიც მთების სამხრედ ჰსცხოვრებდნენ, საქართველოს მორჩილების ქვეშ იუვენენ. ამას ამტკიცებს ჰაკსტჰაუსენი, რომელიც ამბობს: „რომელს ოსთანაც კი მე შემხვედრია ლაზარაკი, მიცვნია რომ მათ ძალიან ბუნდათ ახსოვთ ზირად გადმოცემული ამბავი თვის შთამომავლობისა, გადმოსახლებისა და ისტორიისა. ივინი ამბობენ, რომ მათი წინაპარნი მთების იქით, ჩრდილოდამ გადმოსულან; რომ წინად მათ უცხოვრიათ იმ ადგილებზედ, საცა ესლა ჩერქესნი არიან და იქიდან სხვა ჯიშის ხალხთა ძალდატანებით გადმოსულან აწინდელს თავის ადგილზედ.“

ერთი იმ ტომთაგანი, რომელთაც გამოუდევნიათ ოსნი, ბოლოს თვით გამოდევნილ ეოფილა და გაფანტულა. ეს ოსების გამოდევნელი ტომი უსათუოდ ძველის ეუმანების შთამომავალი უნდა ეოფილიყო. ეს ეუმანები ბოლოს გამოდევნილ იუვენენ ებბარდოდამ ჩერქესებთაგან.

ამ ხანით ადვილად მისაღებია, რომ მონგოლების შემოსევაზედ ოსებს უცხოვრიათ მთების ჩრდილოდ თერგამდე, ამათი მესამხვდრე დასავლეთით ჩერქესნი ეოფილან და აღმოსავლეთით სხვა ტომნი კავკასიისანი.

თერგს იქით დიდი და ვრცელი მინდვრებია, რომელთაც თიურქის (Тюрский) ელის-ხალხნი (ნომადები) უწოდებენ „დემტ ეიზნადადა“, ესე იგი, ეიზნადის მინდვრებად. ეს ეიზნადნი ივივე ეუმანები

არიან, იმიტომ-რომ, ბიზანტიის ისტორიკოსების მოწმობით, ეიზანდი ადგილობრივი სახელ-წოდება იყო თიურქის ეუმანებისა.

უგბველია, რომ სპარსელთა ეუმისტანი და არაბთა ეუმუხი წარმოდგარია იმ მდინარის სახელწოდებიდან, რომელსაც ეუმა (Kuma) ჰქვიან და რომელიც სსენებულს მინდვრებს შუა მიდის და ერთვის კასპის ზღვასა. რომ ეუმანები შედარებით ამ მოკლე ხანს გადასახლდნენ ვოლგის ნაპირებზედ—ამაზედ ეჭვი არ უნდა იყოს. და მართლადაც ივინი გადავიდნენ ვოლგას მეათეს საუკუნეში. ამის გამო „ეუმანები“ და ძველთა არაბის მწერალთაგან მოხსენებულნი „ეუმუხები“ ერთი და იგივე არ უნდა იყვნენ. ამ ეუმუხებზედ ძველნი არაბის მწერალნი მოგვითხრობენ, რომ უდიდესი ნაწილი კავკასიის მცხოვრებთა მაჰმადიანებათ მოაქციესო და ამასთანავე არაბთა დანიერესო ეუმუხნი, რომელიც ორად განიყვნენ: ეაზიმუხებად (მართლ-მორწმუნედ) და ლეკებათ ანუ ეაფირეუმუხებად (არა მართლ-მორწმუნედ). გოუორტი ამტკიცებს, რომ მაგ არაბთაგან დანაშობილთ ეუმუხების შთამომავალნი ეაზი-ეუმუხები და ეარა ეაითაეები არიან დაღისტანშია.

ამ სახით ჰსჩანს რომ თიურქის ეიზანდი და მონგოლნი მოესივნენ ევროპას ერთ და იგივე დროს, განდევნეს საშინელი ხაზარნი და შერეკეს დაღისტანის მთავრობაში, სხვა ტომნი კი წაჰსწიეს სამხრეთისაკენ.

ესლა დარწმუნებით შეიძლება ითქვას, რომ ამათ შემოსევაძღვე ოსნი, ანუ ასნი ჰსცხოვრებდნენ ქვემო დონზე. ეს სარწმუნოა არა მარტო იმით, რომ ოსთა ზირად-თქმულობა ამას ამტკიცებს, არამედ მითაც, რომ რუსთა მატანენიც ამის საბუთს გვაძლევენ. ნესტორი მოგვითხრობს რა ხაზარების დამარცხებას სვიატოსლავისაგან 965 წ., ამბობს, რომ სვიატოსლავმა დაიპყრო აგრეთვე იასსნი და ეოსოგებიო. ეს ეოსოგები ჩერქეზნი არიან. ჩერქეზთა ქვეყანას მეათე საუკუნეში ეასაკია ერქვა და თვით ჩერქეზთა ოსნი, ანუ ასნი ეასაკებს უწოდდენ. 1029 წ. იაროსლავმა მრავალი ტვეე წაიყვანა იასსებისაგან რუსეთს. კარამზინი ნესტორის სიტყვით ამბობს: „იაროზლავმა, მესამე შვილმა მონომახისამ 1116 წელსა ძალიან გაიმარჯვაო დონზედ. მან წაართვა ჰოლოველებსა, ესე იგი, ეუმანებს ქალაქები: ბალინა, ჩხელუევი და სუგროვი და ბევრი მათში მცხოვრებნი

იასსნი ტვეედ წაასხაო. ტვეეთა შორის ერთი ემაწვილი გასათხოვარი ქალი იყოო. რომელიც ცოლად შეირთოო.“ დასასრულ ესეც უნდა ითქვას, რომ მაგ ადგილების დედა ქალაქი იყო აზოვი, ძველი სახელწოდება ამისი არის აზა, წარმოდგარია ოსთა სახელწოდებისაგან, ესე იგი ოსი-ანუ ასი-საგან.

ამ გვარად სარწმუნოა რომ მეოტისის და დონის ახლო მეათე საუკუნეს ოსნი არსებობდნენ. მეათე საუკუნის უწინ კარვა ხანი უუძველეს დრომდე ოსებისა აღარა ისმისრა ისტორიაში. უძველესის დროთა მწერალნი კი გვაცნობებენ, რომ მათ დროს ასნი, ანუ ოსნი ამ ადგილებშივე ჰსცხოვრებდნენ.

დასავლეთის ისტორიის უძველესს დროში ხსენებულია ვოლგისა და დონის შუა ვაკე-ადგილნი ეუბანი და ეირიმი, რომელთა ზედაც ჰსცხოვრებდნენ სხვა და სხვა თემნი. ამა თემთა სახელწოდებანი წარმოდგარნი არიან ზირველ ეოფილის ტომის სახელიდან. ეს ზირველ ეოფილი ტომი არის მადაელთა, ანუ მიდიელთა ტომი. ეუბანისა და ეირიმის მცხოვრებთა თემთა შორის ცნობილ არიან სა-ვრომატნი, ანუ სარმატნი, იაქსამატნი, ხარმატნი, ტისსამატნი, აღამატნი და სხვანი. შთამომავლობითი ერთ-ნისხლობა ამა სხვა და სხვა წოდების თემთა (მაგალითებრ „მეოტიენნი“ სტრანბონისა) იქიდანა ჰსჩანს, რომ ზლინიოსი ამ თემებს ეველას ერთად სარმატებად ჰრადცხს. ვივიენ სენ-მარტენი ამბობს, რომ გვარტომობითი სახელ-წოდება მიდიელთ ტომისა სიტევა „მეტ“ არისო. ებრაელნი ჰსწერდნენ „მადაი“, ძველნი ჰარსნი—„მად“, „სომენი—„მატა.“ აქედამ ცხადია, რომ „მაიტაი“ და სპარსელთა მწერალთა მიდიელნი ერთი და იგივეა. ძველნი არ არის დაამტკიცოს, რომ ესენი მართლადა ერთი და იგივე ხალხია.

სიტევა „სარმატი“ ანუ, როგორც ბერძნები ჰსწერდნენ, „სავრომატი“ არის შემდგარი სიტევი-საგან „სარ“ ანუ „სავრო“ და სახელიდან „მეტ.“ ზოგიერთი მწერალი ამბობს, რომ სიტევა „სარ“ იმასვე ნიშნავს რაც არიული სიტევა „საურ, სარ, ანუ სერ“. არიული სიტევა „საურ, სარ, ანუ სერ“ ნიშნავს „თავს.“ რადგანაც თავი იმისთანა ნაკეთსა ნიშნავს, რომელიც განაპირებულია და რომლითაც იწეობა თუ თავდება სხეული რამ, ამის გამო გამოჰვათ, რომ სიტევა სარმატი ანუ სარმეტი ნიშნავსო განაპირებულს ხალხს მიდიელთ (მეტ) ტომისას ესე იგი, იმ ხალხსა, რომელს იქითაც მიდიელთ ტომი

აღარ ეოფილა. შაფარიკი ამბობს, რომ ზოგიერთ აზიურს ენებში სიტყვა „სარ“ ნიშნავს უდაბნოსა, ანუ დაცემულს მინდობსა და საბუთად მოჰყავს ის, რომ ეირგინ-ეაისაკი თავის თავს უწოდებენო „სარ-ეაისაკი“. ვატეტერებს სარმატის სახელწოდება გამოჰყავს ლიტუურის სიტყვიდან „სარე“, რომელიც ითარგმნის ჩრდილოეთად და ამის გამო ამტკიცებს, რომ „სარმატი“ ნიშნავს „ჩრდილო მიდიელთ.“ სიტყვა „სარ“ სხვა და სხვა უგრთა ენაში ნიშნავს ევითელს, ამის გამო სარმატი შეიძლება ითარგმნოს ევითელ მიდიელად.

ეფორი იაქსამატებს სარმატებად ჰრაცხს. ამგვარადვე იაქსამატნი ხსენებულნი არიან სკიპინესა და სტეფანე ბიზანტიელისაგან. ეს მწერალნი ამბობენ, რომ იაქსამატნი სარმატების ქვეყანაში ჰსცხოვრებდნენო. მწერალი მეგლას მოგვითხრობს, რომ იაქსამატის დედა-კაცები ისე იცავდნენ და იხურავდნენო, როგორც სარმატისანიო.

ერთი სიტყვით შაფარიკის, სენ-მარტენის და სხვათა მწერალთა აზრს თუ დავუფუძნებთ, უეჭველია, რომ სარმატნი მიდიელთა ტომისანი არიან და იაქსამატნი სარმატის შტოისანი. თვით სიტყვა იაქსამატი შემდგარი სიტყვიდან „იაზ“ ანუ „აზ“ და „მატაი“. „მატაი“, მიდიელთ სახელია, „აზ“ ანუ „იაზ“ ოსებისა. ამისგან იაქსამატი სხვა არა არის რა გარდა მიდიელ-აზი, ანუ იაზი. ეს სიტყვა იცოდნენ უწინ ნამეტნავად მაშინ, როცა ესნილმა ასწერა წვალება კლდეზედ მიბმულის ზრომეთეოსისა. იგი ამბობს, რომ ზრომეთეოსი დაბმული იუფო იმ ხალხთა შორის, რომელიც სცხოვრობს „წმინდას“ ქვეყანას აზიაში, კავკასიის კლდეთა ძირშიო. ამ სახით უეჭველია, რომ ამ „წმინდა“ ქვეყანაში მცხოვრებთ ასებისა თუ ოსებისაგან დაერქვა სახელი თვით დიდ აზიის ხმელეთსა.

ზემო თქმულიდან ცხადია, რომ იაქსამატი იყო სარმატის ხალხის ნაწილი და სარმატი იყო ხალხი ნამდვილ მიდიელთაგან მოწვეუელი.

გოგორტს მოჰყავს ძველნი მწერალნი, რომელთაც ოდესმე უთქვამთ რამე სარმატებზედ.

ზირველი მწერალი არის ლეკატეოსი, რომელსაც უცხოვრია მეექვსე საუკუნეში ქრისტეს წინ და ორმოცდა ათის წლით ღეროდოტეს წინ. ამის თხზულების ნაშთი „ჰერინჯელთ“ ცნობილი, სტეფანე ბიზანტიელს აქვს მოუვანილი. ლეკატეოსი

მოგვითხრობს, რომ იქსიბატნი, ანუ, როგორც სენ-მარტენი უსწორებს, იქსამატნი სინდიკის ახლო ჰონტოს ნაპირებზედ ჰსცხოვრებდნენო. ეს სიტყვა-სიტყვით იგივეა, რასაც სტრატონი ამბობს ბოხოვორის ასსებზედ. ესნილი, რომელიც თითქმის თანამედროვე იყო ლეკატეოსისა, იხსენიებს აქავ მცხოვრებთ ასსებსა. ამ სახით ჰსჩანს, რომ სარმატნი ძალიან ძველს დროს ეოფილან და ცნობილ არიან ძველათვას ასსიების, ანუ იაქსამატების სახელწოდებითა. ეს სახელები უთუოდ ადგილობრივი სახელები ეოფილა. ამ ლეკატეოსის შემდეგ გეროდოტე იხსენიებს სოურმატებს, და ამბობს მეოტისეფთ ზემოდ ჰსცხოვრებენო. იგი მოგვითხრობს, რომ იგინი ლაპარაკობენ სკვითის ენასაო, მაგრამ ეგ ენა კარვად არ იცინაო. მათის მხრის კანონითაო, ქალი ვერ გათხოვდება იმ დრომდე, ვიდრე ომში მტერს ვისმეს არ მოჰკლავსო; ზოგიერთი სიბერემდი გაუთხოვარი რჩება ხოლმეო, რადგანაც შემთხვევა არ მიჰსცემია მტერი მოეკლას ხადმეო. როცა დარიოსი დაეცა სკვითებს სარმატნი მიემხრნენ სკვითებსაო და მათის მხედრობის ნაწილი შეიქმნენო. ღეროდოტის შემდეგ 390 წ. ქრისტეს წინ, ანუ, ნიბურის სიტყვით, 360 წ. სკილაქსი იხსენიებს სარმატებს ტანაისის დასავლით და საურმატებს ტანაისის აღმოსავლით, ცხადია, რომ ეს ორივე სიტყვა ერთი და იგივე ხალხის სახელია.

ეგლოქსი (379 წ. ქრისტეს წინ), რომლის სიტყვებიც მოჰყავს სტეფანე ბიზანტიელს, ახვენებს, რომ სარმატნი ჰსცხოვრებდნენ დონის დასავლით. მას შემდეგ ისტორიკოსი ეფორი იყო, რომელიც ჰსცხოვრებდა 355 წლის ახლო-მახლო ხანებში. სტრატონს მოჰყავს ამ ეფორის შემდეგი სიტყვები: „დიდი განსხვავება არის სარმატების და სხვა სკვითების ცხოვრებათა შორის, რადგანაც ერთნი მეტად ბრიუნნი არიან და კაცის მჭამელინი, მეორენი კი ხორცეულს სულ არ ეკარებინ“. არის ერთი თხზულება, რომელსაც სათაურად აქვს: „ჰაერისა, წელისა და მიწისათვის“ და რომელიც სკილაქსის დროისა უნდა იქონოს და იქნება ამაზედ კიდევ უძველესიც. ამ თხზულებაში ხსენებულ არიან სარმატნი, რომელთა დედა-კაცნი მეომარის გულისანი ეოფილან და რომელიც მდგარან დონზე სკვითებთა შორის.

ჰოლიენი, მწერალი ქრისტეს აქედ მეორის საუკუნისა, ეფუძნება არა მართალთა და ნამდვილთა წყაროთა, მოგვითხრობს, რომ ბოხოვორის მეფემ

სატირ, რომელიც მეფობდა 349–311 წ. ქრისტეს წინ, ურჩია სინდთა მეფეს გაუშოს თვისი ცოლი იქსამატთა გვარ-ტომისა და შეირთოს ქალი მის სატირისა. განწიხსებულს დედოფალს მოუძნრია ხალხი და ხალხის შემწეობით სამაგიერო გადაუხდია რამდენსამე ომში. ნიბური ამბობს, რომ მაშინ როცა ბოფორის მეფის ჰარიზადის შვილებ შორის 311 წ. ქრ. წინ ბრძოლა იყო, სარმატნი ჯერ კიდევ თავის უწინდელს ადგილს ჰსცნოვრებდნენ დონზედაო.

სარმატია დიდხანს თითქმის ბოლოს დრომდე იყო სახელ-წოდებად სამხრეთის რუსეთის ვაკეებისა. სარმატები ეოფილან ოლგის მახლობლათაც დიონის დროს და მეოტის მახლობლად ლუკიანეს დროს. იგინი ეოფილან იმას იქითაც, ჰანოვიის მინდვრებში და აქ იგინი რომაელებს დაუცნრომელად მტრობდნენ.

ეს დასავლეთის სარმატნი არიან. ამ სარმატებზედ მარტო ის უნდა ითქვას, რომ იგინი ორად იყვნენ გაუოფილნი რომაელების დროს: როკოიან-ებად და იანოგებად. ეს უკანასკნელი სიტყვა გვაგონებს ძველს სახალხო სახელ-წოდებას ოსებისას, სახელდობრ „ასი, ასი“ და მაშასადამე აქედამაც მტკიცდება, რომ სარმატნი და ოსნი ერთი და იგივე არიან. როცა გუნების დიდი შემოსევა მოხდა, მაშინ სარმატნი ნაწილ-ნაწილ განიფანტნენ. ხოლო მკვახად სხვა ელის-ხალხთა, რომელიც ტრიალ მინდვრებზედ ჰსცნოვრებდნენ და განდევნილ იქმნენ მტერთაგან დასავლეთისკენ ვოლგის იქით, ერთი ნაწილი სარმატთა დარჩა იმ მაგარს და უვალს ადგილს, რომელიც მდებარეობს კასპიისა, ჰონტო-ევქსინის ზღვისა და კავკასიის შორის.

ზემოდ ნათქვამია რომ სიტყვა სარმატი არის მხოლოდ მეორე სახელ-წოდება ასებისა, ანუ იასებისა. ფრიად დიღს საცნობია, რომ ჯერ კიდევ ჰტოლომეოსის დროს მეოტისის ნაპირებზედ ეოფილა სამი ქალაქი, რომელთ სახელ-წოდებაში ისმის ნაკვთი „ას“, სახელდობრ: ახარა, ახაბეტისი და ახარაბა. ჰტოლომეოსი იხსენიებს ერთს თემს ოსილიად ეხლანდელის აზოვის საანლოვს. ამაზედ უწინ სტრაბონი იხსენიებს ასპურგიტებს, ესე იგი, ქალაქს ასში მცხოვრებთა და ეს „ასი“ ეხლანდელისა და შუა საუკუნოების აზოვია.

გარდა ამისა რაც ზემოდ ითქვა სარმატებისა და ოსების ანუ ასების ისტორიულ კავშირზედ. შემდეგი საბუთებიც ცოტად თუ ბევრად ეხმარებიან მ-რ გოუორტის აზრსა. ადგილობრივი სახელი ოსებისა არის „ირონ“ და მათის ქვეყნისა „ირონისტან.“ ამავე დროს ირან აზარსეთისა და მიდიის სახელი. ეს სახელი გამოჭრილია სასანიდების ფულზედაც, ამ გვარის მეფენი იწოდებოდნენ „მალკა მალკანი ირან,“ ესე იგი ირანის მეფედ-მეფე. დეროდოტე ამბობს: „მიდიელთა ჰქონდათ იმ გვარივე ტანსაცმელი როგორც სპარსთა. და თვით საცმელ-სახურავიც, რომელიც ორთავ ამათ აქვთ უფრო მიდიურია, ვიდრე სპარსული. ამათი მფლობელი ტიგრან ახამენიდის გვარისაა. ამ მიდიანელთა უწინდელს დროს ეველა სხვა ხალხი არიებს უწოდდა.“ ოსები სახის მტკეველებით, გარეგანის იერით, ტანსაცმელით მეტად განსხვავებულნი არიან კავკასიის სხვა და სხვა ტომთაგან და უფრო დაახლოებულნი არიან ევროპელებთან. ლურჯი თვალები, ქერა თმა ხშირია ოსებ შორის და შავითმა ძალიან იშვიათია (კლანტოტი). მაგრამ იმათი შთამომავლობა მიდიელთაგან ეველანზედ ნათლად მტკიცდება მათის ენითა. კლანტოტს მოჰყავს გრძელი სია ოსურის სიტყვებისა და მათ ზირ-და-ზირ სპარსულისა და მის მონათესავე ენებისა, რომელნიც ერთსა და იმავეს ნიშნავენ: კლანტოტის მოყვანილი სიტყვები შეამოწმა და გაამართლა სიუგრენმაც, რომელიც კლანტოტსავით ამბობს, რომ ოსური ენა უნდა ცნობილ იყოს არიულ ენად, იმიტომ რომ ეველანზედ მეტად სპარსულსა და მიდიურსა ჰგავსო. ხოლო შეთვისებული აქვსო ზოგიერთი ბარბაროზული ნაწილაკნი, რომელნიც იქნება სკვითურისაც ივენენ, რადგანაც, დიოდორის მოწმობით, სარმატნი სკვითებისა და მიდიელთა შერეულნი შთამომავალნი არიან და დეროდოტეს სიტყვით კი, სარმატნი ლაზარაკობდნენ სკვითურს, თუცა არა წმინდად.

გარდა ამისა სხვა საბუთებიც არის გოუორტის აზრის დასამტკიცებლად. უპირატესნი მდინარენი ოსეთისა არიან: არდონ, ურდონ, დუგორ, ფოგ, კსანი და სხვ. ზირველს ორ სიტყვაში ნაკვად არის „დონ,“ რომელიც ძირი-სიტყვაა ტანაისი-სა (ეხლანდელი დონი), დანაზრისა ანუ დნეპრი-სა და დანასტრა-ისა, ანუ დნესტრი-სა. ეს ტანაისი (ეხლანდელი დონი), დანაპრი, (ეხლანდელი დნეპრი) და დანასტრი (ეხლანდელი დნესტრი) უმთავრესნი მდინარენი ივენენ სარმატიისა. „დონ“ დღესაც ოსურად მდინარეა.

„უოკ“ ცხადია, რომ ეხლანდელი „ბუგია“ მდინარე სამხრეთ-დასავლეთის რუსეთისა. ამ სახით სარმატის სახელწოდებანი მკვავს სიტყვებს და სახელებს ზოულობენ ოსურს ენაში, აგრეთვე მის მონათესავე სწარსულს და მიდიურს ენებშიაც. შაფარიკი ამბობს, რომ სარმატის სახელწოდებანი: ანზაკ, ატაკ, ბადაკ, და სხვ. სწარსულებთან და მიდიელთა შორისაც ისმისო ცოტაოდენის ცვლილებითა (მაგალითებ: ანმაკ, ანზაკ, ბანაკ) და შეძღვარნი არიანო სიტყვიდამ „აკ“ ანუ „ას“, რომელსაც ზედ დართული აქვს სხვა და სხვა საგნის აღმნიშვნელი ნაკითიო. ამ გვარადვე სარმატული სახელები „ამნავ, აბრავ“ და სხვ., რომელთშიაც ისმის მარცვალი „ავ“, ადვილად ეთანხმება სწარსულს და მიდიურს ასტიაგ-ს, ვარზავ-ს და სხვ.

ყოველივე შემოხსენებული ნათქვამი შაფარიკისა ვივიენ სენ-მარტენისა და სხვათა რომ ერთად შევეცდეთ, სამყოფი საბუთი გვექნება დავასკვნათ, რომ კავკასიის ოსები ძველის მწერლებისაგან სხენებულის სავრომატების, ანუ სარმატების შთამომავალნი არიან.

(Journ. of the Anthr. pol. inct. july 1876. Знание. 1877. № 2.)

ოსმალოს სამართველო

ა ჭ ა რ ა

ოსმალოს საქართველოსზედ აქამოდე თუ რამ თქმულა, საერთოდ თქმულა. ეხლა საჭიროდ ვხედავთ თვითოეულად, ყოველ ნაწილზედ ცალკე ზოგიერთი ცნობა მოვიტანოთ. ჰირველად მოვიხსენოთ აჭარა, რომელიც ჩვენზე ახალციხის და გურიის მხრით ძალიან დაახლოებულია.

აჭარაში ვეველამ იცის რომ ჩამომავლობით ქართველია და მამა-მამა ქრისტიანები ჰყოლია, გვერდით მეზობლათ ჩვენში ძმები და სახლიკაცები, ნათესავეები ჰყავს, უფრო სამხლვარზე ახლო მცხოვრებნი ჩვენკენ თითქმის ქალაქამდე დაიარებინან სავაჭროთა. ძველის წარსულის ცხოვრებისა სახელოვანი მეფეები ახსოვთ, თამარ დედოფლისა სახელი როგორც სამხლვარ აქეთ მხარეს ვეველა სოფელში იციან; აგრეთვე აჭარაშიაც იციან. ერეკლე მეფეს მეორეს თუძცა არ უმეფნია, სახელი კი გავარდნილი აქვს და ლექსებშიაც თურმე კი

მოიხსენებენ, რომელნიც ჩვენის მხრით გადასულა. მაგალითად ახანინძის ომზე.

აჭარა ეკუთვნოდა სამცხე-საათაბაგოს და ეხლანდელ ახალციხის და ახალქალაქის უეზდებთან შეადგენდა ერთს საერისთვოს. ქართლ-კახეთის სამეფოს იმაზე დიდი კავშირი ჰქონდა და ხშირად ქართლს ემორჩილებოდა. წარსულ საუკუნეში თეიმურაზ მეფე მოწადინებულიც იყო საათაბაგოს და საკუთრად აჭარის დაწერობასა. შაჰაბაზისაგან განადგურებული, მერმე ქართლ-კახეთის მეფების ერთმანერთის ომით და ლეკთა ოსმალთა შემოსევით დასუსტებული ქართლ კახეთი ერეკლე მეფემ იმდენად აღადგინა, რომ ის მარტო ზრუნავდა ახლად შეერთებული ქართლ-კახეთი წელში გამაგრებულიყო და გარეშე მტრისთვის ფეხი არ გადმოედგვიანებინა. დიდი სიძლიერე, თითქმის ზესთაბუნებითი ღონე უნდა ჰქონოდა ამ საკვირველ კაცსა, რომ 54 წელიწადში თავის მეფობის დროს, ასე ცოტას ხანში განაცრებული ქართლ-კახეთი აღედგინა ლეკთან, ხანებთან, ოსმალთან და სწარსთან ბრძოლის დროს! ერეკლეზე უფრო ბედნიერს გარემოებაში მეოფი უგებელია ახალციხის ფაშას, ძველ ათაბაგების ჩამომავალს მიიმხრობდა მთელის სამცხე-საათაბაგოს და აჭარის დაწერობისათვის. შესაძლებელიც იყო, რადგან ახალციხის ფაშებს ოსმალები სძულდათ, ოსმალოს მმართველობის ხსენება არ იყო, იმის შემოტანას ეურხოდნენ კიდევც ახალციხის საფამოში, მხოლოდ სახელით ხვანთქარს ემორჩილებოდნენ, თორემ სხვაფრივ თავისუფალნი იყვნენ. ამიტომ ადვილად შეიძლებოდა რომ სრულიად თავისუფლების მსურველი ახალციხის ფაშა ერეკლეს მოსდგომოდა, მაგრამ ერეკლე რასაკვირველია არ მოინდომებდა ოსმალოს სამინელს ატენასა და საქართველოს სრულებით დაცემასა. ასწინძას დიდათ გაიმარჯვა და წინ წასვლა შეეძლო, მაგრამ დადგა.

აჭარა, როგორც ვთქვით, ხანამ სამცხე-საათაბაგო ოსმალოს დაემორჩილებოდა 2625 წლამდის ქართლის მოკავშირე და მორჩილი იყო; რამდენჯერმე კი გურიას უერთდებოდა როგორც მაგალითად 1609 წელსა გურიელის მამია მეორის დროსა. ქრისტიანობა შეირეა მეჩვიდმეტე საუკუნის ბოლოსა, მაგრამ ამ ასის წლის წინათ ქრისტიანობა თითქმის ნახევრათ დარჩომილიყო. ოსმალოს წესები მხოლოდ ამ ორმოც-სამოცის წლის წინათ შემოვიდა.

ოსმალოს მმართველობის შემოტანაში, რასაკვირველია ძალა მუშაობდა; მაგრამ ამასთან კი უფრო ბეგების გვარებმა დიდი შემწეობა მისცეს. ქვედა აჭარაში (სოფ მერისი) თავდგირიძეებმა და

სედა აჭარაში, ფოცხოვსე ახალციხის სამხედვარსე (სოფ. სხალტას, ბაკოს) სიმშიაშვილებმა და სხვებმა. მომატებული ერთგულება ოსმალებს სიმშიაშვილებმა გაუწიეს და ამისათვის მეტი არ იქნება ამ ბეგის გვარის ამბავი მოვისხენოთ.

სიმშიაშვილებისაგანი ესლანდელი ბეგის შეფის შაშა ერთი უბრალო კაცი იყო. რადგან ძალიან გონიერი და შეძლებული კაცი გამოვიდა დიდი სახელი გაუარდა აჭარაში; თითონაც ბეგობა დაირქვა, რადგან ძველი თავადიშვილის ჩამომავალი იყო. ამისი შვილი სელიმ მამის კვალსე წავიდა. წარსული საუკუნის დასასრულს, ათაბაგების უკანასკნელ ჩამომავლის შარიფ-ფაშის დროს არეულობა მოხდა ახალციხეში; სელიმმა დრო იხელთა და აჭარაში გაძლიერდა და ახალციხის ფაშას აღარ ემორჩილებოდა. ფაშის ურჩობა იმ დროს არავის არ აკვირვებდა. 1802 წ. სელიმ ბეგმა თავისი საეპო აჭარა შეჭვარა და ახალციხიდან შარიფ-ფაშა განსდევნა. ამ გვარათ უბრალო ბეგი ფაშად შეიქმნა და რასაკვირველია ამ გარემოებას სიმშიაშვილების გვარსე ბევრი კარგი და ავი გავლენა ჰქონდა.

მაგრამ სელიმ ფაშის ბედმა დიდხანს არ იმუშავა 1805 წელს ხვანთქრის რისხვა მოადგა და ახალციხიდან უნდა გაქცეულ იყო. სიმშიაშვილს ფაშობის ჩამორთმევის გარდა მთელის ცოლშვილით განუხინეს სიკვდილი შარიფ-ფაშა რამ წამს ისევ დაბრუნდა ახალციხეში, სიმშიაშვილს სელიმ ფაშას დაეძებდა. ორჯელ ჯარები გაეზავნა აჭარაში, მაგრამ ვერა გაარია რა. სიმშიაშვილმა სელიმმა თავის დასაცვლათ რუსის მთავარმართებლებს რტიშჩევს და შაულიჩის მეგობრობა დაუწყო; შვილები ანმეტ და აბდი გურიის მთავარს მამია მეოთხეს გაუგზავნა. მაგრამ სელიმ-ფაშა დიდხანს ვეღარ გამაგრდა აჭარაში. 1815 წელს აზრუმის ფაშამ ჯარი გაეზავნა, სელიმ სიმშიაშვილი შეეფარა სედა აჭარაში სირხათის ციხეში, რომელიც აჭარლების სიტყვით თამარ მეფის ამენებულია და სოფელ ბაკოს ახლოს სდგას. აქ კარგა ხანი გამაგრდა, მაგრამ ბოლოს დალატით განსცეს, თავი მოსჭრეს და სტამბოლს გაეზავნეს.

ეს ქვემოხსენებული ესლან აჭარაში სამღერი ლექსი, მერისის მცხოვრებლის სიტყვით დაწერილი, ვკონებთ ამ არეულობის დროს უნდა ეკუთვნოდეს:

ჰაი გიდი ჩახალ-ოღლი! 1) ერთხანაც გიქრდა ქარი. შემოდღევი ოღქაობა 2), ხომ არ ქენი კაი ქარი. ფაშას ეულე 3) დეუმგურიე, სასახლეს გეულე მხარი. სელიმ-ფაშამ რო შეიტვა, შეიქნა რომ ჰერსით 4) მთურალი. — ჩახალ-ოღლი შეძირიგდი, გავაკეთოთ ბარიშალი 5) ასრე ვნახოთ ერთმანერთი, ვითარცა

რომ და და მძანი. თუ მე არ მომენდობი, ბოლათ 6) შეიქარე ჯარი.

შუა ტეხე რომ გადმეარე, იქ გადმეიტანე თარი ადიკვი 7) რომ ჩამეარე, მეიდანს ჭამე სამხარი, ქალაქში 8) რომ შემოხვედი, ვით ფადიშა-სერესკარი, ფაშამ სახუქარი გიყო, მას გავარდა ორივ თვალი.

ფაშა ვალეს 9) წამევიდა, ხომ არ გამოვიდა ხანი. ჩივთუები 10) დეუწვილეს, სეცნას ადის მათი ალი. სამი ფენის გადადგმაში ჩამოართვეს ორივ მხარი, სამივ ერთად დაარწვილეს: ორი მძა და ბადრანდარი 11); სამივ ერთად დასჭრეს თავი, ვითარცა ეასაბმა ცხვარი. ეველა იმას ესეგოდა, ვითარცა სკაში ფუთკარი. აჭარა დასწვა-დადავა, სეცნას ადის მათი ალი!

როდესაც ეველა დამშვიდდა სელიმ ფაშის შვილები ანმეთ და აბდი გურიიდან დაბრუნდნენ აჭარაში. ანმეთ-ბეგმა მთავრის და ესმა შეირთო.

1828 წელს ომების წინათ ანმეთ-ბეგი სრული წლოვანი იყო, კარგი შეძლება და მამულები ჰქონდა მამისაგან დარჩენილი, მამული ზოგი თითონ იყიდა და მონაზვა დიდი გავლენა მთელ აჭარაში და შავ-სვლამდე. ამისთანა კაცის მეგობრობა რუსებისათვის რასაკვირველია კარგი იქნებოდა და ბებუთოვს იმასთან ერთობა ჰქონდა. 1829 უნდოდა მიეღო რუსის ქვეშევრდომობა, მაგრამ მერე გარემოება შეიცვალა. ბებუთოვი გამოცვალეს და იმის მავიერს ოსტენ საკენს არ მიენდო. რუსის ჯარი აჭარაში შევიდა. გენერალმა მითხოვა რომ ანმეთ-ფაშა მოსულიყო. რადგანაც არ მოვიდა, სოფელ ხულაში იმისი სახლი დასწვეს. ანმეთ-ფაშამ აჭარლები მოაგროვა და გზაში ჩაუდგა, რუსებს ბათუმში არ გაუშვებო. ამ დროს ჭირი იყო და რუსები უკან დაბრუნდნენ. ანმეთ-ფაშა გამოედევნა და გზა წახდინა, რადგანაც მთიდან დიდი ქვები დაავორეს. ჯარი ახალციხეს დაბრუნდა ჭირისა ავათყოფობისაგან, მალე მორიგება მოხდა, რომლის ძალითაც ახალციხე რუსეთს შეუერთდა. ანმეთ-ფაშას ეარსის გუმბრანტორობა მისცეს და შემდეგ აზრუმის სერესკორობა. ამ დროს ჭანეთში და ლივანაში ჯარებით შევიდა ოსმალოს წესების შემოსატანათ და დასამკვიდრებლათ.

ანმეთ-ფაშის სამსახურის გამო სიმშიაშვილები თითქმის მთელი ოსმალოს საქართველოს ბძანებლები შეიქმნენ. სელიმ-ფაშას შვილებმა: ანმეთ-ფაშამ დაიჭირა აჭარა და არტანუჯი, აბდი-ბეგმა შავშეთი და

1) ჩახალ-ოღლი ქვედა აჭარელი სოფელ ბზუბხუელი ყოფილა. 2) ჯარისათა, ომისათა. 3) ცხე. 4) ჯაკობი. 5) ბარი-კარგი, შალი-მოხიება. 6) ბლოძი, ბეკობი. 7) სოფელი. 8) აჭარლები ახალციხეს ქალაქს ეპასიან და ტფილისს დაქალაქს. 9) სოფელი ახალციხის უკვლში. 10) დამბახები. 11) ბაიზლის დამჭერი, მკდრომი.

სათლელი, მესამე ძმამ ქორ უსეინ-ბეგმა, ზენეკი და მეოთხემ დურსუნ-ბეგმა ეარსის ახლოს თავის კარი. ესლანდელი მმართველები ამ ადგილებისა სულ ამათი ჩამომავალნი არიან.

ანმეთ-ფაშის დროს იმისი ძმების სამფლობელოები სახელით ეკუთვნოდა ოსმალს, ერთად ერთი სამსახური ოსმალს საქართველოში მხოლოდ ჯარის სამსახური იყო. ანმეთ-ფაშამ ზირველად ჩამოაგდო აჭარაში სალდათის ვაჟვანა. მაგრამ ჯერ-ჯერობით თითო ოროლა ბოგანო კაცი გაჰყავდათ.

ანმეთ-ფაშის სიკვდილის შემდეგ ხიმშიაშვილებში თავ-კაცათ ანმეტის ძმა ქორ-უსეინ-ბეგი იხსენებოდა, რადგანაც ანმეთ-ფაშის შვილი შარიფ-ბეგი ჯერ ემაწვილი იყო.

შარიფ-ბეგის ბიძა ქორ-უსეინი განაგებდა აჭარას და ეოველ დონისძიებს ხმარობდა ოსმალს წესების შემოტანა დაებრკოლებინა. ხალხში ბევრს საკვირველ ამბებსა ღაზარაკობენ იმაზე როგორც უშიძარ რაინდზე. ამის დასამორჩილებლათ აქედამ გადასული გამაჰმადიანებული ვიღაც ჭეონია მივზავნა ოსმალს მთავრობამა. ჭეონია გოლიათის შესედულობისა და მკაცრის ხასიათისა თურქე იყო; მივიდა ქალაქ ქედას და შიშის წარი დასცა. ქორ-უსეინი ხიმშიაშვილი არ შეუშინდა, დაეცა და ქედამ განსდევნა. ამას შემდეგ ჭეონიანე უარესი მკაცრი კაცი კეი-ოღლი მოვიდა აჭარაში ოთხი ათასის ჯარითა და სულ გადასწვა. ამასთანავე ქორ-უსეინს მოუსიეს ეარსის ფაშის ჯარი, დაიჭირეს უსეინი და ეარსში დაამწვიდეს. თუმცა იქიდან გაექცა, მაგრამ ისევ დაიჭირეს და სტამბოლს გაგზავნეს, სადაც ამ ორმოცის წლის წინათ გადაცვალა.

მკაცრმა და სასტიკმა კეი-ოღლიმ ზირველი მმართველობის (ადმინისტრაციის) საფუძველი დასდვა საშინელის მტარვალობითა. შესანიშნავი დრო იყო ეს დრო აჭარისათვის.

ამ მცირე მოთხრობით ხიმშიაშვილების გვარის თაობაზედ, ვხედავთ ოსმალს წესები რა გზით შემოიტანეს აჭარაში. ანმეთ-ფაშის შემწეობით და კეი-ოღლია მტარვალობით რაეი აჭარაში ოსმალს წესები შემოვიდა და აჭარის თავისუფლებას საძირკველი მოეთხარა, ხვანთქრის მმართველობამ ახლა ბევრზე მოიცადა. 1850 წელს ოსმალს საქართველოს თავად ახნაურთა (ბეგების) თავი კაცები სტამბოლს დაიბარეს და გამოუცხადეს, რომ მმართველობას უნდაო საგვარეულო სიგელები და ფარმანები გაშინჯოსო და ახალის წესის დაგვარათ ახალის ფარმანებით შესცვალოსო. ბეგებმა სიხარულით აიღეს მამა-პაპის ქალაქები, საქართველოს მეფეების ბოძებული წერილები და

ხვანთქრების ან შაჰების ფარმანები და წარუდგინეს. მოელოდნენ ხვანთქრის წეალობას. ოსმალს მმართველობამ რა კი ეს წერილები გამოცხადეს და თავის არხივებში დაჰკეტა, გამოუცხადა თენხიმათის შესანიშნავი სიტყვები:

„ეოველი ქვეშევრდომი იმპერიისა, თანაბრათ უნდა სწევდეს ხარჯსა რას უნდა წოდებისა და სარწმუნოებისა იოს“.

ამით დასრულდა აჭარის თავისუფალი ეოფნა. 5. უმ.

ჩვენის ისტორიისთვის მასალა.

(შედეგი.)

შემდგომად რაოდენისამე ქამისა საქართველოს უნირატეს მართველმან ალექსანდრე ჰეტროვიჩმან ტორმასოვა გაილაშკრა ახალ-ციხესედე, და აწვია ლეონ დადიანიცა და შეიკრიბა სამთავროთ მისით სზანი ოდიშ ავხაზნი და ლეხსუმელნი და წარვედით ახალ-ციხეს, ვნახეთ მუნ ტორმასოვი დიდითა მხდრობითა და შემოკვართ სრულიად ციხე და ქალაქი და ოდეს სწადოდათ რამეთუ შევსრულ ვოთ ქალაქსა შინა მაშინ გაჩნდა ჯარსა შინა მომსრველი სენი (ესე იგი ქამი) და შიშითა მისითა დავოფანტენით, ალექსანდრეთ და წარვედით, გარნა ალაფი დიდ ძალი წარმოვიდეთ ვინადგან მარბიელთა ჩვენთა მოთარემეს მრავალნი სოფელნი და დაბანი. და ესრეთ წარმოვედით სურამამდინ ერთათ მთავარ მმართველიცა და მთავარიცა ჩვენი, და შემდგომად ჩვენ წარმოვედით კორტოხით ოდიშად და მთავარ მმართველი თფილისად და დამთა ახალ-ციხისა ციხე და ქალაქი უვნებელი.

ამათ ქამსა შორის მთავარი ჩვენი ლეონ გრიგოლის ძე შეიქნა ოცისწლისა და ვინათუ ან ესრეთ ეოზრმანება ხელმწიფე იმპერატორისაგან, აქამომდე სამთავროსა სამენგრელოსანსა მართვედა დედა მისი დედოფალი ნინა, და რა მოვიდა დანიშნული ქამი, მიათვალა მესა თვისსა ლეონს სამთავრო სამენგრელოსი და სთხოვა ხელმწიფე იმპერატორს და წარვიდა როსიად თავუანის საცემლად მისისა ხელმწიფე იმპერატორისა ჭამილიათა მისთა და წარიყვანა მე თვისი გიორგი და აფხაზეთის მთავრის საფარ ალიბეგის ძე ერმა დიმიტრი, ვინათუ ან სიერმითვან იგი ზრდიდა შვილად თვისად და რა მივიდა სანკტ-პეტერ-ბურღად, ეოველთა სამაგალითოდ მიიღო იგი ხელმწიფე იმპერატორმა და აღავსო ეოვლითა წეალობითა და ნიჭითა და სცნოვრებს მუნ. შემდგომად წარსვლისა დედისა თვისისა მთავარმან ჩვენმან ლეონ დადიანმა მოიყვანა

*) „ეოვი“ № 5.

მეუღლედ ზურაბ წერეთლის ასული მართა და ჰქმნა დიდი და სახელოვანი ქორწილი ჭაჭვიჯს.

წელსა ამას 1811 განხდა იმერეთსა შინა ოდიშსა და გურიასა საშინელი მომსრველი სენი (ესე იგი ჟამი) და ამასთან საშინელი და საკვირველი სიემილი, რომელნი უთვალავნი მოისრნენ და მრავალნი განიბნენ, კინილა და შუა გაიყო უოველნი ქვეყანანი ესე ზემო სსენებულნი, და მრავალნი წარვიდენ აფხაზეთად, ვინათგან აფხაზეთსა შინა არა იყო წელსა მას სიემილი და არცა მომსრველი იგი სენი. და განგრძელდა ესე ვითარი რისხვა ღვთისა ორსა წელსა და შემდგომად გარდავიდა, გარნა ქვეყანანი მრავალნი და სოფელნი დაშეთნ ოხრად. მაშინ კაცნი მუნითგან განბეულნი მრავალნი იპოებოდენ დადიანის სათავაგრო სამურსაჟანო აფხაზეთსა შინა, და უფრორე იმერეთისა კაცნი, ამისათვის წარგზავნა ბოქაულნი მთავარმან ჩვენმან და შეკრიბნა და წარგზავნა მრავალნი სულნი იმერეთად, გარნა კვალად დაშთა მრავალნი. განიზრანა მთავარმან ჩვენმან, რათა მსახუროს ხელმწიფე იმპერატორსა და მიეხოს მადლსაცა და განბეულნი იმერელნი შემოჰკრიბოს შესამიხელად ხელმწიფე იმპერატორისა და სასარგებლოდ სულისა, ამისთვის თვით წარვიდა, და ეგრეთვე აღუკრძალოს ტყვის ეიდვა და უსჯულოება სამურსაჟანოელთა მათ და ეკონ ქრისტიანად. ამისთვის თანა წარიტინა ბიძა თვისი ჭკონდიდელ მიტროპოლიტი ბესარიონ და ცაიძელ მიტროპოლიტი გრიგოლი და მეცა ვახლდი, და ახლდა თან სიძე მისი მანუხარ სოლომონის ძე შარვაშიძე, რომელი იყო მის ჟამისა სამურსაჟანოს გამგებელი თვით ლეონ დადიანისაგან დადგენილი. და მივედით რა ბედიას დავებანაკეთ სოფლად სახუბისას და დაუსდექით მუნ, ხოლო ციხე ბედიისა მას ჟამად ეპურა ლეონ ხუტუნისა ძეს შერვაშიძეს, და იყო მას შინა თვისის ცოლშვილითა ხოლო ძე ლეონ შარვაშიძისა ხუტუნია და სიძე დადიანისა მანუხარ სოლომონის ძე შურობდენ ერთმანერთში და ივენენ ერთმან ერთისა ბიძა შვილნი და ღამესა მის ეოფნისა ჩვენსა ბედიას შემოუჩინა ხუტუნია ძე კაცი მანუხარ შარვაშიძესა და მძინარესა სახლსა შინა შეეპარენ და დასცეს ხანჯალი მძინარეს და მოჰკლეს, კაცი ღირს სასწოვარი და საქებელი იმპერატორის ჰოლკოვნიკი და კავალერი. მსმენელი ამისი მთავარი დადიანი და მსლენი მათნი დიდსა მწუხარებასა მივეცით, გარნა არა იყო ღონე ლეონ შარვაშიძე და ძე მისი ხუტუნია ციხესა შინა ივენენ და ჩვენ არა გვახლდა ჯარი რათა ნაცვალნი რაიმე გვემოქმედებია. წარმოვიდეთ მკვდარი და მოვედით სასახლესა მისსა ბარბარას და ვიყავით მუნ თუთხმეტ დღემდე და იყო დიდი და გამოჩენილი ჩვეულებებისა მებრ აფხაზეთსა ტირილი და ვაება და შემდგომად მოვასვენეთ ეკლესიასა ელაიშს და დავმარხეთ მუნ შესაფერისა ჰატივითა.

ამისთვის იწადა მთავარმან ჩვენმან რათა ლეონ შარვაშიძესა და ძესა მისსა ხუტუნისა ესე ვითარის

ბოროტმოქმედებისათვის გარდახდევინოს. და ვინადგან ციხე ბედიისა მაგარი იყო და ქებული და არა ვის აულია იგი ძაღლისა შემოდგომითა და ლეგანცა იდგა მომსადებით მაშინა. ვინთგან სამურსაჟანოსა შინა იყო მას ჟამისა დიდ შემძლე კაცი ლეონ შარვაშიძე, ამისთვის დადიანმაცა მძიმეთ იპურა თავდაგირი თვისი და სთხოვა შეწვენა რუსთა და წარმოუგზავნა ორი როტა მხედრობა და მასთანა არტილელი და მხედრობა იმერთა რამოდენიმე, სარდლად იმერთა მხედრობისა გრიგოლი ზურაბის ძე წერეთელი და სენისა წულუკიძე. აგრეთვე სთხოვა შეწვენა მთავარს მაძიას გურიელს, და მანცა წარმოგზავნა გურულთ მხედრობა და სარდლად მათდა ბიძა გურიელისა დავით და ვახტანგ როსტომის ძე ერისთავი, და ესრეთ შეკრებულნი წარმოვემართენით და მოვედით ბედიის და დავებანაკეთ გაღმით ციხისა. შევიზრანეთ ურთი ერთთა მორის და ორათ გავიყავით მხედრობანი, რუსის მხედრობა და ოდიშარნი და სამურსაჟანო აფხაზნი ერთად და ამათ და მხედართ მძღვანათ და თვით სარდლათ მთავარი ჩვენი ლეონ გრიგოლის ძე დადიანი და მოადგა ზემოთ ციხესა, ხოლო მეორედ იმერელნი და ლეჩხუმელნი და მარწმუნეს ძე და ამათ მხედართ-მძღვანად და სარდლად მახინეს ძე. მოვადექით ქვემოთ ციხის და რა შეუტოეთ დაგვიწვეს ციხის გარემოდამ სროლა. გარნა მსწრაფლ გავაქციეთ და შევიდენ ციხეშიდ და ჩვენ მახლობლად ციხისა დაუსდექით და ვემსადებოდით სასროლსა წარბაზნისასა და საფართა, რათა მახლობლად შემოვსულდით ციხე. მაშინ სცნა ხუტუნია ლეონ შარვაშიძის ძემ ციხესა შინა მეოფმან, რომელ მოდგომა ციხისა ამის ფიცხელად არს და არ შეუძლიან გამაგრება ციხისა ამის, შემინებული გაიპარა ღამით და წარვიდა წებელად. და რა სცნა ლეონ შარვაშიძემ რომელ არა ძალ-უმს წინა-აღმდეგობა დაგვიწყო მოციქულებმა, ითხოვა ჩემი იმედი უსიკვდილობისა და გამოვიდა და მოგვცა ციხე ბედიისა და ვინათგან იყო ლეონ შარვაშიძე მოხუცებული და მეუღლე მისი ინაღლისშვილის ასული და ამის და ჰატივად მიუჩინა გამოსაზრდელად სოფელი ფახულანისა და მუნ წარგზავნეთ და ესრეთ გამარჯვებული მთავარი ჩვენი წარვიდა სახლად თვისად, ხოლო ძე დამტოვა ლეჩხუმს რამოდენიმე ჯარით და განახლებით განვამაგრე ციხე ბედიისა და ვიყავ რაოდენსამე ხანსა და შემდგომად დაუსტოვე მუნ მეციხოვანედ თავადი გიორგი ჰეტრეს ძე ხეიძე თვისის სახელს კაცით და წარმოვედი მშვიდობით.

ამათ ჟამთა მოუწოდეს მთავარ მმართველსა საქართველოსასა ტორმასოვს, და არწმუნეს საქართველოსა მთავარ მმართველობა ლენერალ ონფინანტერსა ნიკოლაი ფეოდორიჩის რტიხევს, რომელი იყო კაცი სათნო ღვთისა და ერისა, და ამან ჰქმნა მშვიდობა მორის ხელმწიფე იმპერატორისა და სწარსეთისა.

ესე მოვიდა იმერეთად განიხილა ეოველი იმერეთი, მიუწოდა ქუთათის მთავართა დადიანსა და გურიელსა, უაღერსა მათ შესაბამად და მუნით მივიდა მარანსედ საჭილაოს მიწვეული ლევან დადიანი, სადა უქმნა შესაფერი მეჯლიძი დადიანმა, და შემდგომად წარვიდა კვალად საქართველოდ. ხოლო ქაძმა ამას იყო იმერეთის მმართველად ჰოლოკონიკი სტანისლოვ დამიანვიჩი მერლინი. ხოლო მეფე იმერეთისა ხოლომონ ოსმალთა შინა მეოფი წარვიდა აწრუმს და მუნით ევედრა ოსმალთ იმპერატორსა ჰორტი ათამანსა, და ეგრეთვე შთავიდა ერევანს და მუნით ევედრა სპარსეთისა ეეინსა, გარნა ვერა რომლითამე მხრითა იმოფნა შეწევნა და მრავლისა ხვეწნისა და მრავლისა თხოვნისა შემდგომად მოვიდა ტრანზიონს დასწეულდა მუნ და მოკვდა წელს (1815) და დაფლეს მუნ დიდისა ჰატივითა. ხოლო თავად აწნაურნი მსლენი მისნი არა განუტევეს ოსმალთა და ეტოდენ ოდეს ჩვენდა დავიპერობთ იმერეთსა, მაძინ განგიტევებთო, და იცოდენ მათ ოსმალთ მოტეუებისა ამბავი და იმეცადინეს და გამოიპარენ ერთიანთ იმერელნი მუნ მსლენი მეფისანი და მოვიდენ იმერეთად და შეიწუნარეს რუსთა და მისცეს თვის თვის სახლსა შინა მძვიდობით ცხოვრება.

ამათ ქაძმა იყო რომელ ნაპოლეონ ბონაპარტი შემოვიდა რუსეთად და მოაოხრა რუსეთი, და ამისთვის ხელმწიფე იმპერატორმა და ჰორტი ათამანმა ქმნა მძვიდობა შორის მათსა და ამისათვის მისცეს რუსთა კვალად ფოთი ოსმალთა. ხოლო ბონაპარტი ძლიერებითა განსაკვირვითა განსდევნეს რუსეთიდან და უკანით შეუდგა თვისის უძლეველის მხედრობითა ხელმწიფე იმპერატორი ალექსანდრე ჰირველი, მიჰევა ჰარისამდე აღილო ჰარისი და თვით ბონაპარტი შეიპერა და ესრეთ საუკუნოდ სახსოვრად და სამაგალითოდ გაიმარჯვა და სძლია მტერთა ძლიერებით საკვირელსა. ხოლო ჯიქეთს მეოფი ასლან ბეგ შარვაშიძე მაძინს მკვლელი წარვიდა სტამბოლს და მუნით ოვიდა ფოთს სადა იყო სერასკალი სულეიძის ფაშა ხაზინადროდლი, რომელსა ჰქონდა რწმუნებული რათა დაიპერას იმერეთი და სამეგრელო და განდევნოს რუსი რომელმაც არა თუ შეასრულა ესე ბრძანება, ვერლაცა თუ განცხადებდა იკადრა ჰირით მისით და ესრეთ კვალად უკუნ იქცა. და სერასკლის ფოთს ეოფნასა შინა მოიცა ასლან ბეგ მა ძალი. წარმოიტანა რამოდენიმე

ჯარი ზღვით და მოვიდა გუდავას და გუდავადამ მოვიდა ტამუშს და მუნ დასდვა, სწადოდა დაჰერობა აუნახეთისა. გარნა მოვიდა საფარ ალიბეგ და სთხოვა შეწევნა რუსთა. მაძინ მიბრძანეს მე და წამგ საზნეს და მომცეს ბრძანებასა ჩემსა ქვეშე ბატალიონი თვისის არტილერიითა და მიბრძანეს, რათა დავესნა მათ თავს. და რა წარველ და მიველ ილორს, მაძინ სცნეს მისვლა ჩემი და ივლტოდენ ოსმალნი და დაუტევეს ასლანბეგ, და აღან ბეგი წარვიდა კვალად ჯიქეთად, ხოლო აუნახეთი კვალად დაშთა საფარ ბეგს. ხოლო წებელს მეოფი ხუტუნია ლევანის ძე შარვაშიძე წარმოვიდა ძალვით წებელიდან და უნდოდა რათა მისულ-იყო და შევედრებოდა ზურაბ ქაიხოსროს ძეს წერეთელს რათა ენატიეებია დადიანის რისხვისაგან, და რა მოვიდა ხონს ნახან ივი დავით ქუქუნას ძემ წულუკიძემ და შეიპერა ივი და მოჰვარა ლეონს დადიანს და მან ტევედ ჰყო მურის ციხესა შინა წელსა ერთსა, ხოლო შემდგომად ევედრა ზურაბ წერეთელი სიძესა თვისსა ლეონს დადიანს, რათა ანატივოს ხუტუნია შარვაშიძე, ჰატივი სცა თხოვანსა სიმამრისასა და მიძაღლა და გამოუშვა ციხიდან და მისცა წერეთელს. ხოლო მან სახლსა შინა თვისსა გამოაწარდა ივი ორსა წელსა და მერმე კვალად სთხოვა ჰატივი მისი და შეიწვალა დადიანმა და მიუტევა ეოვლად უგვანი საქციელი მისი და მისცა მას და მძათა მისთა ნახანეგარი ბეღია და ნახეგარი ბეღიისა მისცა ზურაბ ბოლიხუხუს ძესა შარვაშიძესა, და ფახულანი მისცა დასა მისსა ქვრივად მეოფსა მეუღლესა მანუჩარ მარვაშიძისასა და იმოფებიან ესრეთ აწმეოსა ქაძმა.

ამათ ქაძმა მიუწოდეს რუსეთად საქართველოს უპირატეს მმართველს ლენერალ ოტინ ჰანტერის რტიშივეს და მოადგლედ მისა წარმოგ საზნეს ლენერალ ლეინტენანტი ალექსეი ჰეტროვიჩი იერმოლოვი, და მცირედისა ხანისა მოუბომეს ოტი ჰანტერობისა ლენერლობა. ამან დაიპერო ეოველი დალისტანი საჭურველის ძალითა დაჩახანიცა შეაწროეს და შეხმო კავკასასასა შინა. მოუბომეს იმერეთის მართველს ჰოლოკონიკს მერლის ლენერალ მაირობა და წარვიდა რუსეთად, ხოლო იმერეთის მმართველად წარმოგ საზნეს ლენერალი ხათუნცოვი, და შემდგ ომად მცირედისა ხანისა ლენერალ მაიორი ივან დანილივიჩი კურნატოვსკი.

(შემდეგი ოქმება)

Дозволено цензурою. Тифлиси, 25 Мая 1877 г. Типография Е. Хеладзе. რედაქტორი და გამოცემელი ილია ჭავჭავაძე.

საპოლიტიკო და სალიტერატურო გაზეთ „ივერიის“ განმეორებითი გამოცემის პროექტისა და იდეის ავტორი, რედაქტორ-გამომცემელი **ნუგ ზარ ჭიანჭავაძე**
 სარედაქციო № 0030: **ნელი დარბაიძე, ნინო კერატიშვილი, ნინო შავაძე, ნინო გლუნიჩაძე, ლალი გოჩიტაშვილი, თამუნა დვალი, მერაბ დვალი, აკაკი იობაშვილი, მხატვარი, ბუბა არაბული, დიზაინერი ლაშა ჩხენკელი**
პროექტი: ივანი – ნანსული ღაზარია – მომავლის განსაზრება
 პროექტის მხარდამჭერი საქართველოს პარლამენტის ეროვნული ბიბლიოთეკა
გაზეთი „ივერია“ აღდგენილია, – განმეორებითი გამოცემა დაწყებულია 2011 წლის 2 აგვისტოს
ამაოთხავილი ზს „საამაოთხავლო სახლი ქართლი ელია“ საიდენტიფიკაციო №404852174
 მისამართი: გ. ლეონიძის 11ს; ტელ.: (+995 32) 299 76 53; chiaberashvili@gmail.com